

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Studijní obor: sociologie

Mgr. Petra Dupalová

MEZIGENERAČNÍ VZTAHY V SOUDOBÉ SPOLEČNOSTI

INTERGENERATIONAL RELATIONSHIPS IN CONTEMPORARY SOCIETY

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Dana Hamplová, Ph. D.

Praha, 2013

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 19. 12. 2013

.....

Poděkování

Děkuji vedoucí své diplomové práce Doc. PhDr. Daně Hamplové, Ph.D. za odborné vedení této práce a za poskytnutí cenných rad, připomínek a za její užitečné komentáře. Děkuji také své rodině a blízkým za trpělivost a podporu při vzniku této práce.

Mezigenerační vztahy v soudobé společnosti

Abstrakt

Diplomová práce se bude zabývat tematikou mezigeneračních vztahů, konkrétně se zaměří na věkovou diskriminaci. Toto téma bylo vybráno vzhledem k současnému společenskému vývoji a ke své aktuálnosti. Mezigenerační vztahy se stávají důležitým prvkem každodenního života a mají tak dopad na život jednotlivců i jejich rodin. Velký vliv na věkovou diskriminaci mají i demografické ukazatele, jejichž rozbor bude také součástí práce. Práce bude obsahovat jak teoretickou část, ve které dojde k seznámení s problematikou mezigeneračních vztahů, komunikace a konfliktů a k diskusi s odbornou literaturou zabývající se touto problematikou, tak část empirickou, která bude vycházet zejména ze sekundární analýzy dat sociologických výzkumů. Všechny výpočty budou provedeny prostřednictvím statistického software SPSS.

Klíčová slova: Mezigenerační vztahy, ageismus, ageing, společnost, jedinec, generace, SPSS

Intergenerational relationships in contemporary society

Abstract

The diploma thesis deals with the theme of intergenerational relationships, particularly focusing on ageism. This theme was chosen for the present social development and also because of its relevance. Intergenerational relations are becoming an important element of everyday life and thus have an impact on the lives of individuals and their families. Demographic indicators have a big influence for ageism and their analysis will also be part of the work. The work will include both parts, theoretical part, which will be familiar with the problems of intergenerational communication and conflict resolution and discuss the literature dealing with this issue, as well as empirical part, based mainly on secondary data analysis of sociological research. All calculations are performed by the SPSS software.

Keywords: Intergenerational Relationships, Ageism, Aging, Society, Individual, Generation, SPSS

Obsah

Přehled použitých zkratků.....	7
Seznam tabulek.....	8
Seznam obrázků.....	10

TEORETICKÁ ČÁST

1. Úvod.....	12
1.1 Struktura práce.....	12
1.2 Výzkumné otázky a cíle práce.....	13
2. Ageismus.....	15
2.1 Definice ageismu.....	15
2.2 Předsudky a stereotypy.....	16
2.3 Zdroje ageismu.....	17
2.4 Mediální pohled na ageismus.....	18
3. Demografické stárnutí obyvatelstva.....	25
3.1 Definice demografického stárnutí obyvatelstva.....	25
3.3 Prognózy stárnutí populace v blízké budoucnosti.....	32
4. Mezigenerační komunikace a konflikty.....	35
4.1 Komunikace.....	35
4.2 Konflikty.....	37

EMPIRICKÁ ČÁST

5. European Social Survey (ESS).....	40
6. Ageismus a populační stárnutí na základě šetření ESS.....	42
6.1 Diskuse literatury, tvorba hypotéz.....	42
6.2 Data, cíle a metodika výzkumu.....	44
6.3 Analýza a interpretace dat.....	45
6.3.1 Porovnání situace v ČR a ve vybraných zemích Evropy.....	58
7. Závěr.....	68

Seznam použité literatury	72
Seznam internetových zdrojů.....	76

PŘEHLED POUŽITÝCH ZKRATEK

ANOVA	Analysis Of Variance (analýza rozptylu)
BHPS	British Household Panel Survey
ČR	Česká republika
ČT	Česká televize
ČSÚ	Český statistický úřad
ESS	European Social Survey
EU	Evropská unie
IS	Index stáří
IEZ	Index ekonomického zatížení
KMO	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy
MHD	Městská hromadná doprava
OSN	Organizace spojených národů
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences (statistický software)
SŠ	Střední škola
USA	United States of America (Spojené státy americké)
VŠ	Vysoká škola
ZŠ	Základní škola

SEZNAM TABULEK

Tab. 1: Deskriptivní statistiky respondentů šetření ESS 2008.....	45
Tab. 2: Skutečný vs. pocitovaný věk	46
Tab. 3: Vnímaný pocit diskriminace.....	47
Tab. 4: Diskriminace na základě věku, pohlaví a etnika	47
Tab. 5: Závažnost projevů diskriminace v ČR	47
Tab. 6: Sledovanost médií v ČR	48
Tab. 7: Věková diskriminace podle věku respondenta	49
Tab. 8: Genderová diskriminace podle věku respondenta	49
Tab. 9: Etnická diskriminace podle věku respondenta	49
Tab. 10: Věková diskriminace podle pohlaví respondenta.....	50
Tab. 11: Genderová diskriminace podle pohlaví respondenta.....	51
Tab. 12: Etnická diskriminace podle pohlaví respondenta	51
Tab. 13: Věková diskriminace podle vzdělání respondenta	51
Tab. 14: Genderová diskriminace podle vzdělání respondenta	52
Tab. 15: Etnická diskriminace podle vzdělání respondenta	52
Tab. 16: Věková diskriminace podle náboženského vyznání respondenta	53
Tab. 17: Genderová diskriminace podle náboženského vyznání respondenta	53
Tab. 18: Etnická diskriminace podle náboženského vyznání respondenta.....	54
Tab. 19: Korelace vybraných (v analýze využívaných) proměnných	55
Tab. 20: Strach z toho, že zaměstnavatelé preferují mladší zaměstnance	56
Tab. 21: Vliv věku na udržení si zaměstnání.....	56
Tab. 22: Vliv pohlaví na udržení si zaměstnání.....	57
Tab. 23: Vliv vzdělání na udržení si zaměstnání	57
Tab. 24: Tabulka komunalit.....	59
Tab. 25: Vysvětlení celkové variance.....	60

Tab. 26: Rotovaná matice faktorových zátěží	60
Tab. 27: Příslušnost zemí k jednotlivým shlukům.....	61
Tab. 28: ANOVA, test významnosti rozdílů jednotlivých dimenzí	63
Tab. 29: Rozdílnost shluků v jednotlivých dimenzích	64

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1: Ilustrační obrázky stereotypizace seniorů v médiích.....	19
Obr. 2: Ilustrační obrázky prezentace seniorů v reklamách.....	20
Obr. 3: Ilustrační obrázky pozitivní prezentace seniorů v médiích	23
Obr. 4: Střední délka života při narození, ČR, 1994–2009.....	26
Obr. 5: Úhrnná rozvodovost a průměrná délka trvání manželství při rozvodu	27
Obr. 6: Vývoj indexu stáří ve vybraných zemích, 1950–2005	29
Obr. 7: Vývoj indexu ekonomického zatížení ve vybraných zemích, 1950–2005	30
Obr. 8: Očekávaná věková struktura obyvatelstva ČR, roky 2008, 2030 a 2050	33
Obr. 9: Očekávané počty seniorů ve vybraných věkových skupinách, roky 2008–2070	34
Obr. 10: Očekávané změny počtu seniorů ve vybraných věkových skupinách v letech 2008–2070.....	34
Obr. 11: Schéma komunikace	35
Obr. 12: Schéma konfliktu	37
Obr. 13: Tolerance občanů EU k seniorům	43
Obr. 14: Pociťovaný věk respondentů šetření ESS 2008.....	45
Obr. 15: Dendrogram zemí (využita Wardova metoda)	62
Obr. 16: Výsledné seskupení zemí.....	625

TEORETICKÁ ČÁST

1. Úvod

Mezigenerační tematika se stává v posledních letech čím dál aktuálnější, neboť se mimo jiné prodlužuje délka lidského života a ve společnosti tak přibývá starších lidí. Dochází tak mnohem více ke „střetům generací“ a k různým situacím, které dříve byly mnohem méně časté. Vybrala jsem si pro svou diplomovou práci toto téma, jelikož se mě tento vývoj ve společnosti také týká a zmiňovaná problematika mi přijde velice aktuální.

V rámci mezigeneračních vztahů bych se ráda věnovala jednomu užšímu segmentu této problematiky a to vztahu společnosti k starším občanům a tomu, jakou roli ve společnosti mohou hrát právě věkové rozdíly mezi jedinci či skupinami. Hlavním tématem rozpracovávaným v této diplomové práci tedy bude „ageismus“, neboli diskriminace na základě věku.

Velkou roli v diskriminačním jednání mohou hrát také demografické ukazatele. Mezi tyto ukazatele lze řadit na příklad prodlužující se naději dožití, díky které ve společnosti narůstá počet starších osob a řadu dalších demografických jevů souvisejících přímo či nepřímo s věkovou diskriminací, a proto bude i této problematice věnována určitá část práce.

V souvislosti s věkovou diskriminací bude nastíněn také vliv interpersonální komunikace na utváření možných stereotypů a předsudků vedoucích k diskriminačnímu chování vůči seniorům. Vzhledem k tomu, že nedostatečné porozumění druhým a následná věková diskriminace mohou způsobit konflikty mezi jedinci, bude i stručné seznámení s problematikou konfliktu součástí této práce.

1.1 Struktura práce

Práce je členěna do sedmi kapitol. Teoretická část práce obsahuje úvodní kapitolu, ve které budou představeny výzkumné otázky a cíle práce. Na ni navazuje druhá kapitola, která se věnuje diskriminaci na základě věku, pro kterou se využívá obecně

uznávaný pojem ageismus. Tato kapitola blíže vysvětlí, co je to ageismus, seznámí čtenáře se stereotypy, předsudky a zdroji ageismu a přednese toto téma z hlediska mediálního, což bude spojeno s diskusí vybrané literatury, vztahující se k tomuto tématu. Další kapitoly se věnují problematice demografického stárnutí obyvatelstva či obecné problematice mezigeneračních konfliktů a komunikace.

Empirická část práce je uvedena pátou kapitolou, která je věnovaná výzkumu ESS, jakožto datovému zdroji pro následné analýzy. Následuje kapitola věnovaná sekundární analýze dat šetření ESS. Na začátku kapitoly jsou uvedeny základní informace týkající se zdroje dat, cílů a metodiky výzkumu, následuje diskuse literatury a tvorba hypotéz a poté již podkapitola věnovaná samotné analýze a interpretaci dat, jejíž součástí je mimo jiné také porovnání situace v ČR a ve vybraných zemích Evropy. Závěrečná část kapitoly je věnována diskusi získaných výsledků. Poslední, sedmá kapitola je věnována závěru a shrnutí základních poznatků z provedených analýz.

1.2 Výzkumné otázky a cíle práce

Práce si klade za cíl informovat čtenáře o problematice mezigeneračních vztahů v soudobé společnosti, konkrétně se bude podrobněji věnovat ageismu, tedy diskriminaci na základě věku. Tato problematika úzce souvisí také s problematikou populačního stárnutí, s nímž se v současnosti potýká většina vyspělých zemí světa. Problematika populačního stárnutí tzv. ageingu, bude také zmíněna v teoretické části této diplomové práce, aby dokreslila celkový obraz dnešní společnosti.

Výzkumné otázky, kterými se bude práce zabývat, se tedy budou týkat problematiky věkové diskriminace.¹ Pro empirickou část práce jsou formulovány čtyři výzkumné otázky, kterým se bude postupně věnovat. Bude prověřeno, zda vůbec v ČR dochází k věkové diskriminaci a jak respondenti pocítují věkovou diskriminaci ve srovnání s diskriminací genderovou (podle pohlaví) či etnickou.

Dále bude analyzováno, jaký vliv má vzdělání, pohlaví a náboženské vyznání na věkovou diskriminaci. Dá se předpokládat, že tyto rozdíly budou potvrzeny. V návaznosti na předchozí výzkumnou otázku bude zjišťováno také to, jakou roli v šanci na získání a udržení si zaměstnání hrají věk, pohlaví a vzdělání zaměstnanců. Na základě obecných zkušeností a znalostí lze předpokládat, že i v tomto případě budou souvislosti potvrzeny.

¹ Konkrétní výzkumné hypotézy jsou uvedeny v kapitole 6.1 Diskuse literatury, tvorba hypotéz.

Závěrečná analýza se zaměří na srovnání úrovně pocíťované věkové diskriminace v ČR a ve vybraných zemích Evropy. Na základě zjištění předchozích výzkumů věnovaných této problematice (Rychtaříková, 2011) lze očekávat, že úroveň pocíťované věkové diskriminace v ČR bude obdobná, jako v postkomunistických zemích Evropy, ale odlišná od zemí severní a západní Evropy.

2. Ageismus

2.1 Definice ageismu

Na úvod je třeba vysvětlit pojem ageismus. Pojem ageismus (od slova age = věk) byl poprvé použit koncem 60. let 20. století, v souvislosti s diskriminací lidí pro jejich vyšší věk, v oblasti amerického zdravotnictví, ale také v rámci celospolečenských jevů. První, kdo jej použil, byl americký psychiatr a gerontolog Robert Butler (Butler, 1969).

Ageismus nelze přesně vymezit, je to pojem používaný převážně pro negativní postoje zaujímané k mladým či naopak starým lidem. Označuje je za podřadné, neprospěšné, neschopné, nežádoucí... „Ageismus můžeme chápat jako proces systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří, podobě jako se rasismus a sexismus vztahují k barvě pleti a pohlaví. Staří lidé jsou kategorizováni jako senilní, rigidní ve svém myšlení a způsobech, staromódní v morálce a dovednostech“ (Vidovičová, 2011). Staří lidé tak mají nízký sociální status, jsou společností spíše izolováni a jejich působení ve společnosti či jejich názory nejsou často považovány za důležité. Ageismus je možné také pokládat za určitý druh předsudku.

To, že ageismus nelze přesně vymezit dokazuje ve své práci „*Ageism: Negative and Positive*.“ E. B. Palmore, který svojí definicí ageismu poukazuje na to, že na ageismus se nelze dívat jen z negativní stránky. Říká zde totiž, že ageismus je v podstatě diskriminace či každý předsudek vedený proti určité věkové skupině, ale zároveň, může být vedený i ve prospěch jedné věkové skupiny (Palmore, 1990).

Důkazem toho, že pojem ageismus je v odborných kruzích známým pojmem, ale v běžném životě ho řada lidí nezná, přestože se jich věková diskriminace týká, je i kvantitativní studie kolektivu autorů kolem V. Minichiella“ nazvaná „*Perceptions and consequences of ageism: views of older people*“. Autoři uvádějí, že když byli respondenti požádáni, aby vysvětlili, co si představí pod pojmem ageismus, jejich

odpovědi se pohybovaly v rozmezí od zmateného „nemám žádnou představu“ až po komplexní konceptualizaci ageismu, jako „sociálně konstruovaném fenoménu založeném na tom, jak společnost znehodnocuje sociální pozice starších lidí“. Respondenti také identifikovali dva sociální aspekty toho, co znamená „být starý člověk“. První z nich je podle nich „být viděn jako starý“ a druhý je „být léčen jako starý“. K popisu svých životních zkušeností dále také velmi často dotazovaní respondenti využívali pojmy „stereotyp“ nebo „diskriminace“. (Minichiello, Browne, Kendig, 2000)

Co se týká zákona, tak v současnosti je v ČR diskriminace na základě věku zakázána v oblasti zaměstnání a to v §4 Zákona o zaměstnanosti 435/2004 a § 1 Zákoníku práce 65/1965 ve znění pozdějších předpisů. V přípravě je také zákon „o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany“, ale jeho přijetí je zatím nejspíš v nedohlednu. To např. ve Velké Británii se zákaz diskriminace na základě věku týkal nejprve jen osob mladších 65 let. Následně však bylo odsouhlaseno, že právo bránit se věkové diskriminaci by měli mít i lidé starší (Bytheway et al., 2007).

2.2 Předsudky a stereotypy

Výše zmiňované předsudky a stereotypy vedoucí k diskriminačnímu chování uvádí Jirásková v knize Mezigenerační porozumění a komunikace. Jedná se o výčet předsudků či atributů, které mohou způsobovat negativní postoj ke starým lidem. Jedním z těchto prvních atributů je nemoc. Starší lidé více trpí vážnějšími chorobami než mladí lidé. Senioři již většinou nejsou aktivní v oblasti milostných vztahů, proto se jako další předsudek uvádí impotence. K dalším důvodům základajícím ageismus patří ošklivost, pokles duševních schopností, duševní choroba a zbytečnost. Zbytečnost se vysvětluje jako neschopnost starších lidí pokračovat v práci. Mezi další vlivy se počítá izolace, chudoba, deprese a politická moc.

S jistými předsudky a negativními stereotypy o stáří a starých lidech se setkáváme také v případě, že uvažujeme o věkové diskriminaci v souvislosti s demografickým stárnutím, o kterém bude ještě dále, v rámci této práce, pojednáváno. Článek D. Sýkorové nazvaný „Senioři v České republice - mýty a jejich dekonstrukce.“ se staví mírně do opozice vůči názorům propagujícím nepříznivý obraz stáří. Závěry kvalitativní studie, která vznikla v rámci výzkumného projektu, Senioři ve společnosti -

strategie zachování osobní autonomie, totiž ukazují seniory jako aktivní a samostatné jedince, kteří rozhodně neprosazují své zájmy na úkor mladých lidí (Sýkorová, 2006).

2.3 Zdroje ageismu

Různí autoři uvádí odlišné zdroje ageismu, jelikož se na danou problematiku dívají z různých úhlů pohledu. Já se přikláním k pohledu L. Vidovičové, která rozděluje zdroje ageismu do třech základních skupin na individuální (subjektivně psychologické), sociální a kulturní (Vidovičová, 2008).

K individuálním zdrojům řadíme především strach ze smrti a stárnutí „jako psychosomatického úpadku (v extrémní poloze gerontofobie), dále frustraci a agresi, ze které pramení hostilis vůči členům minoritních skupin, nebo autoritářská osobnost, u níž jsou předsudky manifestací nejistoty.“ (Vidovičová, 2008 in Výletová, 2012)

Selektivní vnímání se stává významným faktorem vzniku ageismu na individuální úrovni. Stereotypy dotýkající se stáří mají silnou tendenci být akceptovány také samotnými seniory. Díky tomu bývá ageismus prohlubován a replikován i skrze tzv. „autostereotypy“. Ty se pak projevují v duchu teorie sebenaplňujícího se proroctví, což znamená, že akceptuje-li senior představu sama sebe jako méně výkonného, jeho pracovní výkon bude mít tendenci skutečně upadat. Negativní postoje okolí pak bývají zpětně potvrzovány jako oprávněné. (Vidovičová, 2008)

Mezi sociální zdroje může být brán již několikrát zmiňovaný fakt stárnutí populace a to, že se počty seniorů stále zvyšují. „Lidé s tím jak stárnou, mají početnější společnost svých vrstevníků, kterou si také více uvědomují. To jim dává větší prostor vyjadřovat své potřeby...“ (Vidovičová, 2008: 126). O integraci vzrůstajícího počtu seniorů do společnosti hovořil již začátkem osmdesátých let Peter Townsend. Upozorňoval na fakt, že závislost starších lidí je ve dvacátém století sociálně strukturována, což přidává této problematice zbytečně na závažnosti. Hovořil o tom, že mezi základní vlivy na tvorbu věkově diskriminačního chování lze zařadit např. odírání práv na sebeurčení seniorům žijícím v institucích (Townsend, 1981). Na jeho dílo nepřímo navazují další autoři. Na pracovníky sociálních služeb, pečující o seniory, jako na velmi časté praktikanty věkové diskriminace poukazují ve své práci i Minichiello a kol., kteří uvádějí, že zdravotníci jsou hlavním zdrojem diskriminujícím starší pacienty ať už svým přístupem či nabízenými způsoby léčby (Minichiello, Browne, Kendig, 2000).

Za kulturní zdroje ageismu můžeme považovat například jazyk (pohrdavá označení osob vyššího věku), hodnotové systémy, mediální kulturu (množství a kvalitu zpráv reprezentujících postavení seniorů v médiích), literaturu, umění či humor. „Specifikem těchto zdrojů je jejich schopnost stereotypy a diskriminační postoje do nich jednou vložené dále téměř neomezeně replikovat. Mnohdy jsou proto kulturní zdroje identické se samotnými formami ageismu.“ (Vidovičová, 2008: 125) Média ovlivňují naše vnímání reality a mohou vyvolávat ageistické postoje a stereotypy, proto se jimi budu podrobněji zabývat v následující podkapitole.

2.4 Mediální pohled na ageismus

Zdá se mi, že v posledních letech se ve všech médiích (televize, rozhlas, tisk) mluví o seniorech především v souvislosti s důchodovou reformou a vysokou finanční náročností zdravotní péče poskytované seniorům. To přispívá k vysoké desolidarizaci populace. V televizním vysílání jsou senioři často prezentováni jako ti co jenom berou, ale nic společnosti nedávají. Je především hodnocen jejich aktuální stav (tedy, že nepracují a jsou nemocní), ale není v nich dostatečně důrazně zmiňováno, že i oni spousta let před odchodem do důchodu pracovali a platili daně (Výletová, 2012).

V této podkapitole se pokusím pomocí diskuse s další literaturou poodhalit, jakým způsobem jsou senioři prezentováni v médiích a potvrdit či vyvrátit svůj prvotní a možná také trochu stereotypní pohled na působení médií v této oblasti.

Podle Haškovcové problémem není jen to, že jsou senioři zobrazováni, jako „neužiteční, nesoběstační, zbyteční a osamělí“, což přispívá ke stereotypům o seniorech ve společnosti, ale také to, že senioři, kteří vidí, že jsou takto zobrazováni, tento obraz o sobě přijímají. Jen někteří senioři proti němu bojují a nechtějí se identifikovat se sebou samým jako bezmocným, obtížným a nijak pro společnost neužitečným (Haškovcová, 2010).

Další autor, Schirmacher hovoří o tom, že především média rozšiřují kult mládí. „Mladí, krásní, usměvaví lidé ukazovaní v televizi a v časopisech jsou neustálou urážkou pro ty, kdo jsou sice krásní a usměvaví, ale už ne mladí.“ (Schirmacher, 2005) Zmiňovaní autoři se shodují na tom, že v rámci věkové diskriminace se objevuje i genderové rozlišení, kdy v případě, že jsou v médiích zobrazeni senioři, jedná se mnohem častěji o muže, vystupující v pozici experta či vědce, zatímco ženy seniorky se v médiích vyskytují jen výjimečně. Pokud ano, pak jsou nejčastěji zobrazeny jako

manželky (Haškovcová, 2010) nebo jinak závislé osoby (Vidovičová, 2008). To může být dané také tím, že dnešní seniorky pocházejí z generací, ve kterých ženy nedosahovaly tak vysokého společenského statusu, jako muži. Po 75. roce života se ženy seniorky už téměř nikde v médiích nevyskytují (Schirmacher 2005).

V roce 2004 provedly Mgr. Renata Sedláková ze Západočeské univerzity a Mgr. Lucie Vidovičová z Masarykovy univerzity rozsáhlý výzkum na téma Mediální analýza obrazu seniorů. Autorky se v tomto výzkumu snažily dokázat, že média prezentují seniory do značné míry negativně. Zpracovaly analýzu na základě vybraných a přeepsaných novinových článků z periodik (Blesk, Hospodářské noviny, Lidové noviny, Mladá fronta Dnes a Právo) a televizního zpravodajství (ČT 1 – Události, Nova – Televizní noviny, Prima – Deník) za celý rok 2004. Jako výzkumnou metodu si autorky vybraly metodu interpretativního čtení dle Kronick, která umožňuje kombinování kvalitativního a kvantitativního výzkumu (Výletová, 2012). Výsledky potvrdily stereotypizující obraz seniorů předkládaný médii.

Autorky došly k závěru, že v „českém mediálním prostředí je problematika seniorů podprezentovaná co do své variability i objektivitě sdělovaných informací, že senioři jsou skupinou, o níž je referováno selektivně a stereotypizujícím jazykem“ (Sedláková, 2005). Sledovaná média podávala obraz seniorů nejčastěji jako ekonomického a sociálního problému (kvůli zatížení důchodových systémů), jako obětí trestných činů a katastrof nebo jako pachatelů bizarních trestných činů.

Obr. 1: Ilustrační obrázky stereotypizace seniorů v médiích

V práci nazvané Ageismus a prezentace seniorů v televizních reklamách se autorka V. Výletová zabývala tím, jaké „ageistické“ stereotypy jsou nám předkládány v televizních reklamách a na základě své analýzy dospěla k názoru, že se navzdory předcházejícím tvrzením o prezentaci seniorů v médiích, která jsem uvedla na předchozích stránkách této práce, nejednalo pouze o negativní zobrazení seniorů. Zatímco se předcházející studie zaměřovaly na všeobecné zobrazování seniorů v médiích, tato práce se věnovala pouze mediální prezentaci seniorů v reklamách. Ve sledovaných reklamách (které se týkaly většinou lékařských nebo potravinářských výrobků), byl vyvrácen například stereotyp osamělosti, jelikož zobrazování seniorů byli vždy obklopeni rodinou či přáteli nebo také stereotyp „ošklivosti“, jelikož všichni „reklamní seniori“ byli vždy hezky oblečení, upravení a usměvaví. Naopak ve většině analyzovaných reklam měli seniori brýle, což nám automaticky předkládá stereotyp všech seniorů jako jedinců, kteří špatně vidí.

Obr. 2: Ilustrační obrázky prezentace seniorů v reklamách

Další práce, zabývající se tematikou ageismu v médiích, konkrétně v televizním zpravodajství je práce J. Hladíkové. Autorka se zabývala obsahem zpráv o seniorech, prezentovaných ve zpravodajském pořadu Události, vysílaném na veřejnoprávní televizi ČT1 v letech 2005 a 2010. Objektem výzkumného šetření byly zprávy, které zachycovaly osoby starší 60 let. Výsledky výzkumu nám ukazují, že z celkového počtu zpráv, které Česká televize ve zkoumaném období odvysílala, to jsou pouze 3% zpráv, které byly věnovány osobám starším 60 let. To může svědčit o tom, že nejsou považováni za specifickou skupinu ale prostě za součást většinové populace a věk není zásadní charakteristikou uvažovanou při výběru zpráv. V roce 2005 bylo ve zkoumaném období zařazeno 38 zpráv, nejvíce jich bylo odvysíláno ve 2. čtvrtletí. V roce 2010 bylo těchto zpráv 44, jejich největší počet jsme potom mohli zaznamenat v 1. čtvrtletí (Hladíková, 2011).

Autorka ve své práci uvádí výsledky své kvantitativní obsahové analýzy, které dokládají, že zpravodajství na ČT1 ve svých příspěvcích o seniorech nenabízí pouze jeden určitý pohled, ale naopak nabízí pohled do všech sfér společenského světa, ať už se jedná o zajímavosti z oblasti kultury, politiky nebo každodenního života. Toto zjištění částečně vyvrací stereotypní pohled na působení médií v této oblasti z úvodu této podkapitoly. Pokud se v případě zpravodajství týkajícího se seniorů podíváme na jiné dělení zpráv, tentokrát podle míry polarizace jejich obsahu, tedy podle toho, zda jsou zprávy o seniorech: negativní, spíše negativní, neutrální, spíše pozitivní nebo pozitivní, pak zjistíme, že největší počet zpráv je svým laděním neutrální.

V obou letech je však tento rozdíl menší než 50 %. V roce 2005 se pak za neutrálními zprávami objevují zprávy spíše negativní. Tedy zprávy, které zobrazují nějaký problém a zvláště seniory jako problém. Zařazeny sem byly převážně zprávy týkající se důchodové reformy. V roce 2010 se na druhé pozici objevují zprávy negativní a to s 30 % výskytem. Negativní zprávy, které zobrazují především vraždy, loupežná přepadení, onemocnění apod.

Problematiky ageismu a jeho projevu v médiích se dotkla také Y. Benešová ve své práci nazvané Problematika diskriminace v současné české společnosti. Analýze byl podroben také mediální obraz seniorů, kdy byl za období říjen – prosinec 2009 uskutečněn rozbor večerní hlavní zpravodajské relace (ČT1, TV Nova, TV Prima) z pohledu věku a stáří, tj. jakým způsobem se o stáří pojednává, jaká témata jsou zastoupena, jakou měrou jsou zastoupeni samotní senioři a také v jakém kontextu (Benešová Y., 2010).

Autorka zjistila, že ve sledovaném období (říjen – prosinec 2009) bylo ve zmíněných zpravodajských pořadech věnováno problematice seniorů 28% vysílacího času. Nejčastěji byla v souvislosti se seniory prezentována témata s kriminálním kontextem (41%) následovala politická ekonomie (39%), tragédie (14%) a zbytek (6%) tvořila témata jako kultura, sociální politika nebo zdravotnictví.

V závěrečné části své práce autorka mimo jiné upozornila na rozvíjející se problematiku projevů ageismu na sociální síti Facebook, kde například pod heslem: „Jejich revírem je Kaufland, jejich tempo je vražedné – důchodci! Jejich protivníci jsou mládež, vysoké ceny a schody. Důchodci z ČR buzerují, hledají slevy a sedí v autobusech ve dne v noci...“ píšou většinou negativně laděné komentáře směrem k seniorům převážně mladí lidé. Tato stránka, která má místy silně „ageistický“ charakter má ke dni 12. 4. 2013 téměř 336,5 tisíce členů.

Neméně zajímavou prací týkající se problematiky ageismu v médiích je práce Lucie Ehrenbergerové: Stáří v populárně naučné literatuře – interpretativní analýza, která se zaměřuje na trochu odlišnou prezentaci ageismu v médiích, než je televize či denní tisk, ale jak již napovídá samotný název, jedná se o problematiku zobrazování stáří v populárně naučné literatuře. Autorka z bohaté nabídky literatury, komplexně pojednávající o životním stylu ve stáří, vybrala dle svého úsudku osm knih vydaných mezi lety 1995 a 2001. Velmi zajímavá interpretativní analýza provedená na základě těchto knih přinesla zajímavá zjištění.

Autorka na příklad uvádí, že seniorské publikace mohou přinášet návody a strategie vyrovnání se s vlastním stárnutím, ale míra, s jakou ji mohou senioři přebírat do svých životů, je pravděpodobně omezená. Nejsou však bezcenné. Obsahují řadu velmi přínosných informací a mohou být nenahraditelným pomocníkem pro obecně zdravé a spokojené stáří (Ehrenbergerová, 2002).

Jejich největším přínosem je propagace teze, že stárnutí nesmí být synonymem pro selhání a/nebo nedostatečnou kvalitu života (Bortz, 1995 in Ehrenbergerová, 2002).

Obr. 3: Ilustrační obrázky pozitivní prezentace seniorů v médiích

Způsob jakým se o stáří na veřejnosti hovoří, je velmi podstatný pro tvorbu ageistických postojů. Jsou-li ve veřejném diskurzu ageistické představy replikovány, jejich životnost se prodlužuje. Největší zodpovědnost je přikládána médiím. Předpokládá se, že ta hrají zcela klíčovou úlohu v produkci demografické paniky, která je s ageismem silně propojena, a to v závislosti na tom, jakým způsobem je o stáří pojednááno, jaká témata jsou zastoupena, jako měrou jsou zastoupeni samotní senioři a v jakém kontextu. Zcela běžnou praxí se stalo v novinových i televizních zprávách označovat aktéry událostí věkem, přestože ten obvykle nebývá pro její samotný obsah relevantní. Věk bývá uváděn ve formě slovního vyjádření, případně s použitím číslovky (59letý důchodce) nebo formou číslovky v závorkách (Karel Gott (61)). Označování věku je velmi typické zejména pro zprávy obvykle označované jako černá kronika a nejsou v žádném případě exkluzivní doménou bulvárního tisku. Jedná se o způsob, jakým se chronologický věk připisuje k určitým sociálním situacím a vtiskává se do podvědomí (Vidovičová, Rabušic, 2005).

Odpověď na otázku, zda média prezentují ageismus tak, jak je v poslední době lidmi vnímán nebo jestli naopak svým prezentováním ageismu neovlivňují náhled na staré lidi v reálném životě, se zdá být složitá. Na základě uvedených článků se domnívám, že média prezentují situaci tak, jak je obecně viděna a vnímána, ale částečně tento obraz „přetváří a překrucují“, čímž přispívají ke stereotypizaci stáří ve společnosti a také ke všeobecně vžitému pocitu „že se něco špatného děje, že se to děje čím dál tím častěji a že se nás to brzo bude týkat všech...“.

Je to zkrátka uzavřený kruh, ze kterého bude potřeba vystoupit, pokud budeme chtít nějak jednat a ovlivnit budoucí vývoj týkající se předsudků a stereotypů vůči stáří. Přesto situace není tak „beznadějná“, jak se možná jevila na začátku. Jak ukazuje Obr. 3 na předchozí stránce, prezentace seniorů v médiích je v řadě případů pozitivní. A pokud by tato kladná zobrazení převyšovala ta záporně laděná, mohl by to být dobrý krok vpřed.

3. Demografické stárnutí obyvatelstva

3.1 Definice demografického stárnutí obyvatelstva

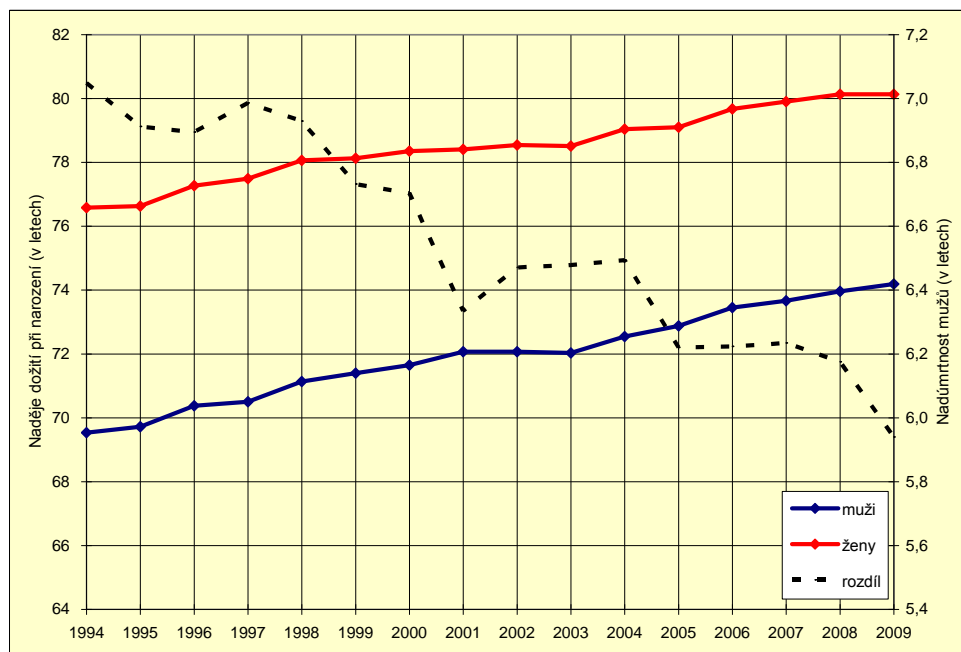
Demografické stárnutí obyvatelstva, neboli „Ageing“, je v současné době jev, který postihuje většinu vyspělých zemí, včetně České republiky. Jak jsem již naznačila v úvodu, tak tento proces demografického stárnutí je převážně charakterizován prudkým poklesem porodnosti, který je doprovázen dlouhodobým nárůstem střední délky života. To má mimo jiné za následek také to, že na pracovní trh přicházejí méně početné generace, než jsou ty, které pracovní trh opouštějí. Ekonomické souvislosti demografického stárnutí jsou velmi důležité a budou ještě v další části práce uvedeny.

Vzhledem k tomu, že se v této kapitole v různých souvislostech budu několikrát zmiňovat o „generacích“, tak než se budu dále podrobněji zabývat otázkou stárnutí obyvatelstva, ráda bych zde uvedla alespoň obecnou definici toho, co je to generace. Za generaci nebo také kohortu „je v demografii považována skupina osob se shodným kalendářním rokem narození. Stejný výraz generace v sociologii označuje velkou sociálně diferencovanou skupinu osob spojenou dobově podmíněným stylem myšlení a jednání a prožívajících podstatné období své socializace ve shodných historických a kulturních podmínkách.“ (Langhamrová, 2007: 12)

V soudobé společnosti dochází k výraznému prodlužování střední délky života, což je důležitý ukazatel charakterizující úmrtnostní poměry v porovnávané populaci. Střední délka života (= naděje dožití) je definována, jako průměrný počet let, který zbývá osobě právě x -leté ještě k prožití. Nejčastěji se uvádí pro věk 0 let, jakožto střední délka života při narození, která bývá často využívána pro mezinárodní srovnávání, jako ukazatel kvality zdravotnictví a životní úrovně v daných zemích (Dupalová, 2011). „Celková intenzita úmrtnosti v České republice se snižuje a s tím souvisí i nárůst střední délky života při narození (Obr. 4). Vývoj střední délky života při

narození v rámci celé České republiky u obou pohlaví v období mezi lety 1994 a 2009 je charakterizován plynulým nárůstem hodnot. Je patrné, že rozdíl mezi pohlavími v naději dožití se s postupem času snižuje.“ (Dupalová, 2011: 24)

Obr. 4: Střední délka života při narození, ČR, 1994–2009

Zdroj dat: ČSÚ in Dupalová, 2011

Obecně lze tedy říci, že „prodlužování naděje dožití a nízká úroveň porodnosti vedou ke změnám ve věkové struktuře - k poklesu podílu dětské složky a nárůstu podílu složky seniorské“ (Vítková, 2011: 165). Ke sledování vývoje věkových struktur a stárnutí obyvatelstva lze využít řadu ukazatelů, mezi které patří například věkový medián, podíly věkových skupin 0–14 let, 60 a více let, 65 a více let či 80 a více let, a z nich odvozené indexy stáří nebo ekonomického zatížení. Jednotlivým zmíněným ukazatelům se budu částečně věnovat v následující podkapitole.

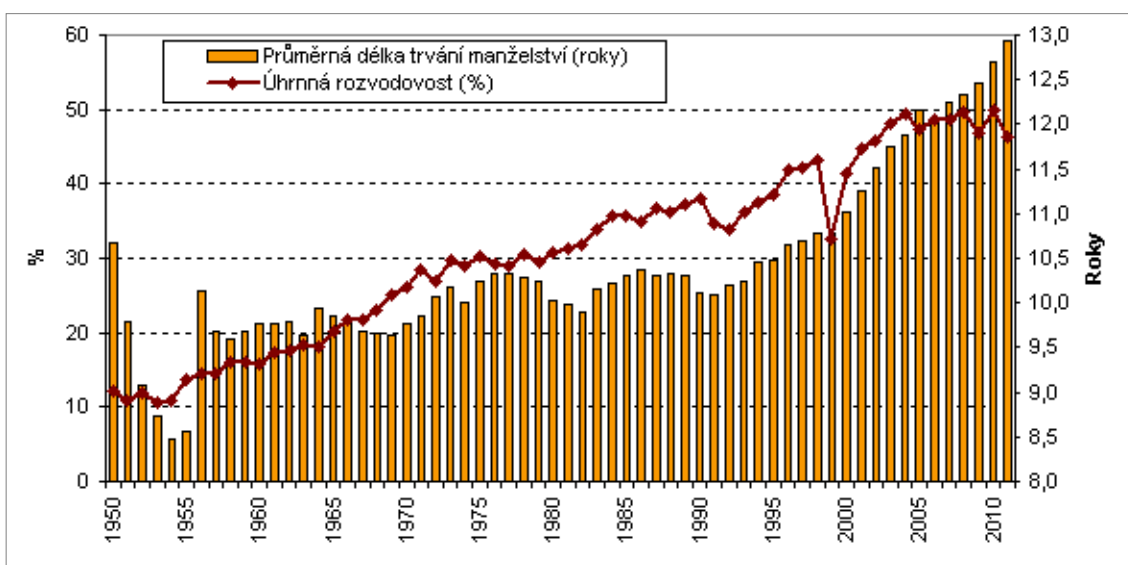
Je důležité zmínit, že díky tomuto prodloužení střední délky života se i „etapa současné koexistence dvou dospělých generací výrazně prodloužila. Toto výrazné prodloužení vzájemné koexistence dvou dospělých generací znamená zásadní proměnu vztahu rodičů a jejich dospělých dětí (Kafková Petrová, 2010: 63).

Jak píše dále Marcela P. Kafková ve svém článku Mezigenerační solidarita ve stárnoucí společnosti, to, jak vztahy mezi jednotlivými generacemi vypadají, se během několika desetiletí značně změnilo. Kromě stárnutí populace, kdy demografická struktura rodiny přechází z podoby pyramidy do úzkého a delšího útvaru (což je grafickým znázorněním toho, že se snižuje počet členů rodin a současně spolu

žije několik méně početných generací), mají na změnách v mezigeneračních vztazích vliv také nárůst dlouhověkosti, nízká porodnost, vysoká rozvodovost a rostoucí rozrůzněnost rodinných forem. (Kafková Petrová, 2010)

Rozmáhajícím se fenoménem dnešní doby je (kromě jiného) zvyšující se rozvodovost a všeobecný nárůst mobility. Tyto dva faktory prokazatelně ovlivňují současný stav mezigeneračních vztahů. Podle dat, která publikuje Český statistický úřad (dále jen ČSÚ), dosáhla v roce 2011 úhrnná rozvodovost (podíl manželství, která by skončila rozvodem při zachování intenzit rozvodovosti v daném roce) 46,2 %, což představuje pokles z rekordní hodnoty 50 % v roce 2010, přičemž ale před 20 lety byla úhrnná rozvodovost na úrovni 34,8 % (Obr. 5).

Obr. 5: Úhrnná rozvodovost a průměrná délka trvání manželství při rozvodu

Zdroj: ČSÚ, Rozvodovost

Narůstající počet rozvodů s sebou přináší také zvyšující se množství dětí i dospělých jedinců ovlivněných touto životní událostí. Studiu dopadů rozvodů se věnovalo velké množství autorů. Jednou z nejznámějších autorek věnujících se této problematice byla doktorka Judith Wallerstein, která byla zakladatelkou a ředitelkou kalifornského Centra pro rodinu. Provedla dlouhodobou longitudinální studii dětí z rozvedených rodin, na jejímž základě dospěla k přesvědčení, že dopady rozvodu na děti jsou kumulativní a dlouhodobé. Zastávala názor, že rozvod rodičů způsobuje problémy dětí ve škole, psychické problémy, problémy s navazováním vztahů apod. (Wallerstein, 1989). Rozvod také oslabuje vztahy dítěte s nerezidenčním rodičem. V následujících letech byl její přístup kritizován odpůrci, kteří tvrdili, že rozvody mají pouze krátkodobé dopady a ne vždy se musí jednat o pouze negativní vliv, jelikož

v případě domácností, ve kterých byla situace mezi partnery již neúnosná, se může jednat spíše o zlepšení situace rodičů i dítěte. V současnosti panuje názor představující jakýsi kompromis mezi těmito dvěma názory. Domnívám se, že rozvod hraje opravdu důležitou roli v sociálním vývoji dítěte a ovlivňuje tak i psychologický profil každého jedince. To se pak projevuje v dospělosti ve schopnosti komunikace s ostatními a v mezilidských vztazích. Odráží se to tedy i na chování k ostatním lidem a odtud je to již pouhý pomyslný „krůček“ k věkové diskriminaci. Proto bylo důležité, aby byl vliv rozvodovosti uveden také v této práci.

Druhým významným faktorem věkové diskriminace je zvyšující se mobilita. Zvyšující se mobilita nejen seniorů, ale i mladých lidí má za následek to, že se zvyšují vzdálenosti mezi prarodiči a jejich vnoučaty. Mnohdy se tak stává, že se prarodiče se svými vnoučaty nevidají tak často, jako třeba dříve, kdy rodiny sice nebydly pohromadě, ale často jejich bydliště dělilo jen několik málo kilometrů. V současnosti rodiny od sebe dělí mnohdy desítky, až stovky kilometrů a tak nejčastějším kontaktem jsou telefonáty, emaily nebo video konverzace přes Skype. Tato narůstající vzdálenost mezi lidmi a technologiemi odosobněné kontakty mohou mít spolu se zvyšující se rozvodovostí, za následek narušení mezigeneračních vztahů, podobně jako vznik vztahů nových. „Dnes není nikterak extrémním případem, že dítě má místo dříve obvyklých dvou babiček a dvou dědečků dohromady prarodičů více, případně, že má jiné babičky a dědečky, než jeho sourozenci. Přesto se dnešní prarodičovské role zdají být neméně pevné, jako dříve a prarodiče jsou stále silným a často nezastupitelným zdrojem podpory a pomoci. Jejich význam roste právě v situacích, jako je rozvod rodičů, nemoc dítěte nebo ekonomické potíže rodiny.“ (Vidovičová, 2011)

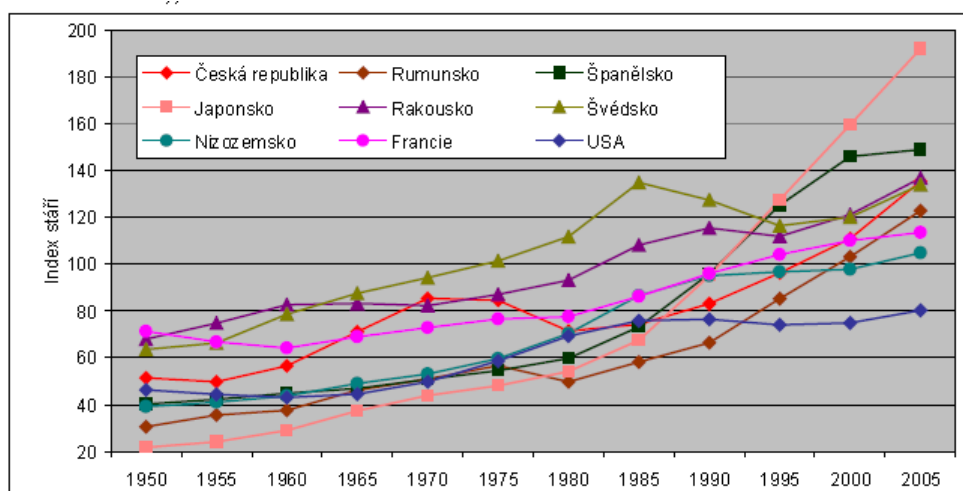
V souvislosti s výše zmiňovanou problematikou mezilidských vztahů a kontaktů mezi jednotlivými členy rodin, bych ráda zmínila také práci Anne Grayové, která pomocí analýzy dat z britského panelového průzkumu domácností (BHPS) zkoumala, do jaké míry mají lidé pocit, že se mohou spolehnout na citovou a praktickou podporu od přátel a příbuzných. Výzkum ukázal, že relativně nízkou podporu svého sociálního kapitálu pociťovali starší a bezdětní nebo již delší dobu ovdovělí respondenti. Naopak relativně bohatá podpora sociálního kapitálu byla pociťována mezi těmi, kdo měli častý kontakt s jinými lidmi, kteří byli často ve styku se sousedy a kteří vůbec považovali své okolí za pozitivní sociální prostředí. Ukázalo se také, že členství v určitých formálních spolcích a organizacích má pozitivní vliv na pociťovanou sociální podporu, ale že ještě mnohem větší vliv mají neformální kontakty (Gray, 2009).

3.2 Současná situace v ČR a v Evropě

V této části textu budu vycházet převážně z disertační práce Lucie Vítkové nazvané *Populační vývoj zemí po demografické revoluci*. Autorka se zde mimo jiné věnuje také demografickému stárnutí a jeho projevům v ČR i ve světě a to v období od druhé poloviny 20. století do současnosti. Jednotlivé státy třídí podle geografického i demografického chování do třech skupin na země západní, východní a země jižní Evropy. Shledává zde, že tempo demografického stárnutí je dáno předchozím vývojem porodnosti a úmrtnosti. „Ve východních a jižních zemích se podíl dětské složky zmenšil během sledovaného období zhruba na polovinu (na hodnotu okolo 15 %), v heterogennější skupině západní v průměru o něco méně (na hodnoty okolo 15–20 %). Podíl seniorské složky populace se naopak ve všech zemích výrazně zvětšil (zpravidla o více než 50 % na hodnoty v rozmezí 15–25 % pro věkovou skupinu starší 60 let).“ (Vítková, 2011: 185)

Co se týká vývoje jednotlivých výše zmíněných ukazatelů stárnutí populace, pak byl ve druhé polovině dvacátého století pozorován ve všech sledovaných zemích postupný nárůst hodnot indexu stáří (Obr. 6). Index stáří (is) udává počet osob starších 60 let připadající na 100 osob mladších 15 let. „Od roku 1950 došlo ve všech sledovaných vyspělých zemích k nárůstu hodnot is, který se v roce 1950 pohyboval okolo rozmezí 30–80 a na konci sledovaného období v roce 2005 v rozmezí 70–190. Ve většině rozvinutých zemí na počátku 21. století počet seniorů (starších 60 let) převyšoval počet dětí (mladších 15 let).“ (Vítková, 2011: 178)

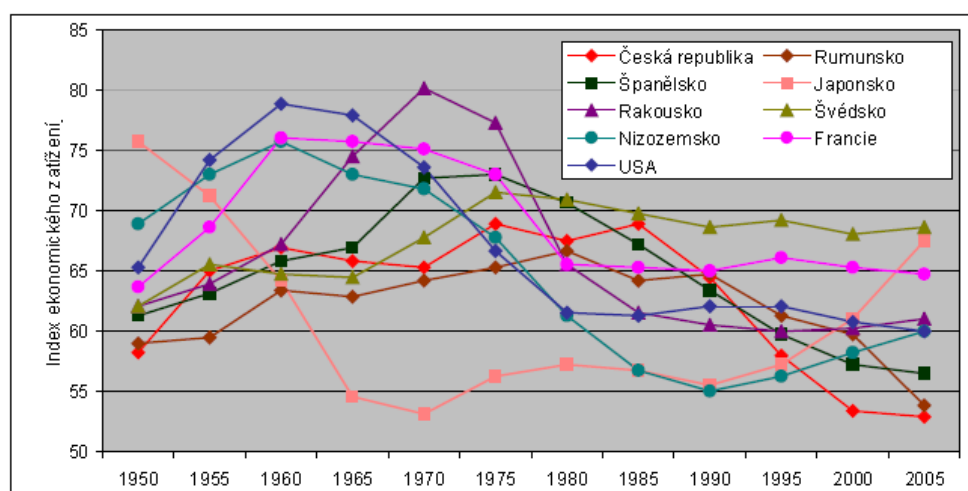
Obr. 6: Vývoj indexu stáří ve vybraných zemích, 1950–2005

Zdroj: World Population Prospect 2008 in Vítková, 2011

Dalším z indexů, který se využívá při sledování a analýze procesu stárnutí obyvatelstva je index ekonomického zatížení (iez). Tento index udává, kolik ekonomicky neaktivních osob (osoby ve věku 0–14 let, 60 a více let) připadá na 100 ekonomicky aktivních osob (osoby ve věku 15–59 let). „Hodnoty iez se ve sledovaném období vyvíjely dlouhodobě příznivě, v naprosté většině zemí hodnota tohoto indexu byla v roce 2005 nižší než v roce 1950 (Obr. 7). Po celé sledované období také všechny země zaznamenávaly hodnotu iez nižší než 100 a dokonce nižší než 90.“ (Vítková, 2011: 186)

Obr. 7: Vývoj indexu ekonomického zatížení ve vybraných zemích, 1950–2005

Zdroj: World Population Prospect 2008 in Vítková, 2011

Uvedené skutečnosti potvrzují, že populace České republiky a vyspělých zemí Evropy i světa opravdu stárne. Stárnutí obyvatelstva je důležité mimo jiné také z hlediska ekonomického, jelikož čím dál tím více lidí stárne, odchází do důchodu a přibývá tak do skupiny ekonomicky neaktivních. Vzhledem k nízké plodnosti již tolik nenarůstá složka ekonomicky neaktivních ve věku 0–14 let, ale tím pádem je jisté, že v budoucnu se nebude tolik rozšiřovat ani ekonomicky aktivní složka obyvatelstva ve věku 15–59 let. Znalost tohoto vývoje je nesmírně důležitá při plánování politických opatření v rámci důchodového systému a jeho reform.

Otázkou demografického stárnutí se tedy nezabývají pouze demografové nebo sociologové, ale také ekonomové či politici. Ústřední otázkou pro ekonomy a politiky se stává, jaké budou mít demografické změny vliv na bohatství národů? Které země získají a které země naopak ztratí v mezinárodní hierarchii? A jak mohou být tyto zisky a ztráty ovlivněny veřejnými politikami? Již nyní je jasné, že globální stárnutí bude mít vliv na cenu práce, zboží a základní kapitálové trhy, které změní cestu růstu HDP a bohatství evropských zemí (Börsch-Supan, 2006). To se projeví v jednotlivých

národních politikách a bude to mít dozajisté vliv také na sociální situaci, situaci na trhu práce a vůbec na nálady ve společnosti. Pokud nastane hospodářsky nevyhovující situace, která bude trvat delší dobu, lidé začnou hledat „viníky“ a budou je nacházet ve stále se rozrůstající skupině seniorů, která již nemůže ekonomiku tolik podpořit a „ageistické“ nálady ve společnosti se stanou ještě výraznějším problémem.

Se stárnutím populace souvisí také stárnutí pracovní síly. Této problematice se věnovaly na mezinárodní úrovni např. Sarah Harper a Sue Marcus v jejich práci nezvané: *Age-Related Capacity Decline: A Review of some Workplace Implications*. Zaměřily se převážně na obavy vznesené vzhledem k potenciální změně pracovních schopností s věkem, a to zejména v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví starších pracovníků. Dospěly k jednoznačnému závěru, že v reakci na stárnutí pracovní síly se budou muset přizpůsobit jak zaměstnavatelé, tak zaměstnanci. Zaměstnavatelé budou muset modifikovat úkoly a požadavky vůči svým zaměstnancům. Budou také muset zkvalitňovat pracovní prostředí a poskytovat starším zaměstnancům různá školení, pro zvýšení efektivity jejich práce. Bude také důležité, aby zaměstnavatelé projevovali zájem o tzv. funkční kapacity (fyzické, psychické, sociální) svých zaměstnanců, jelikož ti se pak budou cítit komfortněji a bezpečněji a budou lépe a déle pracovat. Zaměstnanci pak budou muset také přijmout, že je třeba se přizpůsobit a neustále na sobě pracovat, aby mohli odvádět co nejlepší práci. (Harper, Marcus, 2006) Pokud by spolupráce fungovala takto oboustranně, posilovaly by se i vzájemné sociální vazby ve společnosti a případů věkové diskriminace by bylo jen malé množství.

V neposlední řadě je třeba připomenout to, co již tak trochu vyplývá z předcházejících řádků. Tedy, že stárnutí populace a z toho vyplývající změny ve věkové struktuře a nárůst počtu seniorů, silně ovlivňuje mezilidské vztahy. Rozdíly v názorech a způsobu života mezi generacemi existovaly ve všech dobách, ale až v dnešní době, podle sdělovacími prostředky stále častěji prezentovaného názoru, zaujímá seniorská složka díky své početnosti důležitější místo ve společnosti a stává se z pasivní, závislé a přijímající složky obyvatelstva složkou aktivní, ovlivňující dění ve společnosti a udávající jistý směr vývoje nejen politického. Proto je třeba se zbavit předsudků a vnímat seniory jako někoho, kdo má své právoplatné místo ve společnosti. Je třeba si vzájemně naslouchat, rozumně komunikovat a nediskriminovat.

V předchozích odstavcích jsme si ukázali, že stárnutí populace je také (mimo jiné) sociologickým problémem. Početně narůstající seniorská složka zaujímá v soudobé společnosti novou pozici. Pozici významnější, ze které začíná ovlivňovat

více společenské dění. Například jen to, koho starší lidé volí ve volbách, může díky jejich narůstajícímu počtu, výrazně ovlivnit složení vlády a také to, jakým směrem se bude vláda v ČR ubírat. Různá politická opatření pak budou mít dopady na všechny jedince, i ty nejmladší. A není to jediný příklad důležitosti seniorské složky. Je jasné, že vzhledem k s věkem se zhoršujícímu stavu lidského organismu, bude třeba počítat s navýšením kapacit zdravotnických zařízení a zařízení sociální péče, ale zároveň bude podle mne nutné počítat také s jakýmsi „kulturním navýšením“ péče o seniory. Bude třeba, aby vznikaly např. nové spolky či zájmová sdružení pro seniory, ve kterých se bude čím dál větší množství lidí setkávat a společensky bavit i v pokročilejším věku. Tito lidé budou více zasahovat do společenského dění, než je tomu v současnosti a společnost se bude muset této nové situaci přizpůsobit. Spolu s touto „sociální stránkou věci“ budou souviset i jisté materiální a prostorové potřeby. Budou vznikat nová centra pro seniory, která se budou vypořádávat s obdobnými problémy, jaké v dnešní době řeší mateřské školky – tedy s nedostatkem prostoru apod. A právě kvůli všem těmto úvahám je nutné znát alespoň trochu do budoucnosti prognózu početního růstu. A právě těmto prognózám bude věnována následující podkapitola.

3.3 Prognózy stárnutí populace v blízké budoucnosti

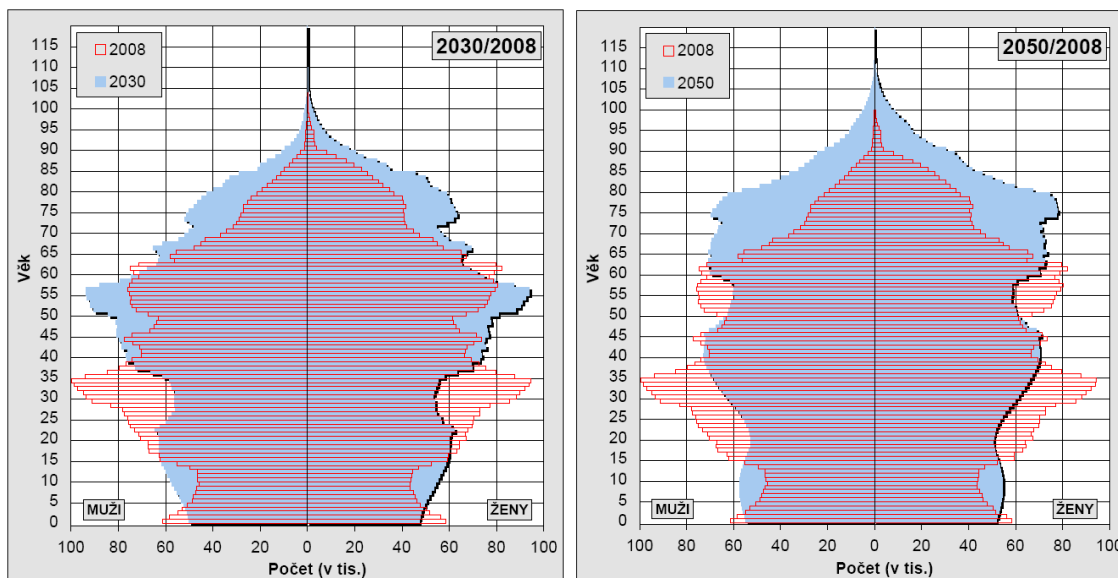
Výpočty a analýzy odborníků ukazují, že pokud bude vývoj demografických ukazatelů pokračovat v současném směru a nebude příliš ovlivněn zásahy státu, lékařskými objevy či válečným ohrožením, pak bude celkem přesně možné odhadnout vývoj početního stavu obyvatelstva České republiky v následujících desetiletích. „Budoucí vývoj struktury obyvatelstva vychází ze současného stavu a na základě určitých prognostických metod se odhaduje budoucí stav počtu, věkové a pohlavní struktury obyvatelstva. Lze mít na paměti, že migrace patří k nejobtížněji prognózovatelné složce populačního vývoje a v posledních letech zrovna migrace výrazně přispívá k omlazení věkové struktury. Lze předpokládat, že imigrační trend bude i nadále pokračovat, stejně jako tomu je i u stárnutí obyvatelstva v podobě neustálého růstu naděje dožití, nižší úmrtnosti a plodnosti.“ (Vaňo, 2010: 16)

Český statistický úřad (ČSÚ) zpracoval nejnovější projekci, jejímž horizontem je rok 2065, konkrétně 1. leden 2066. Podle střední varianty této projekce se bude věková struktura v České republice dramaticky měnit. Znatelné změny se nebudou týkat pouze nejmladší věkové složky, která bude po celou dobu zaujímat konstantní podíl

zhruba 10 % z celkové populace. Nejpatrnější změny nastanou u produktivní složky obyvatelstva ve věku 15-64 let, kde dojde k výraznému poklesu podílu právě na úkor poproduktivní složky seniorů (ve věku 65 a více let). Tento významný nárůst seniorské složky se označuje jako progresivní stárnutí. Podíl seniorů bude nejvíce narůstat v příštích desetiletích, především pak kolem roku 2025, kdy do této věkové kategorie dospějí silné poválečné ročníky. Další nárůst podílu seniorů pak bude zaznamenán ve chvíli, kdy seniorského věku dosáhnou silné ročníky narozené v 70. letech. Dle této projekce bude v roce 2066 každý desátý obyvatel starší 85 let. To bude mít za následek zvýšení indexu stáří z hodnoty 105 na 243 a indexu ekonomického zatížení z 54 na 102 (Štyglarová, Němečková, Šimek, 2010).

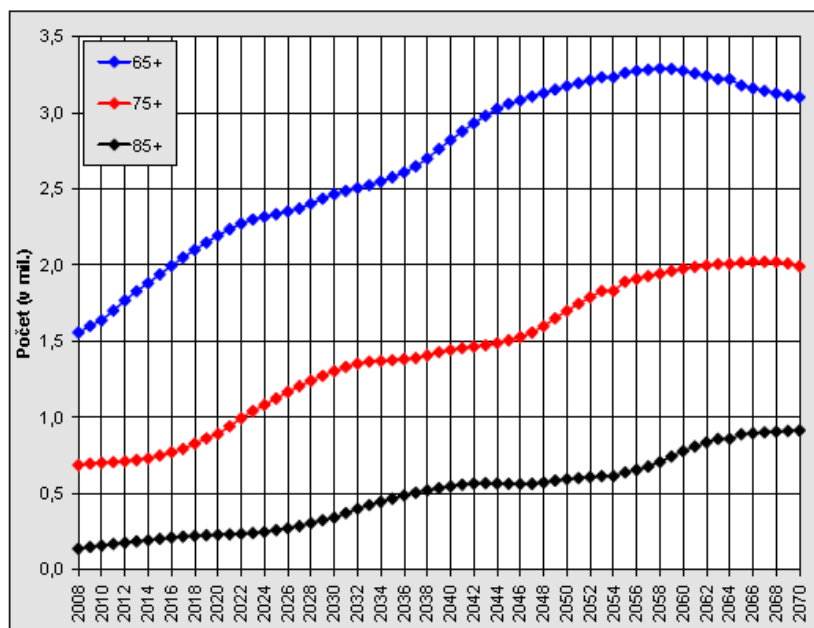
Předpokládaný nárůst počtu osob ve vyšším věku je patrný i na následujícím grafu (Obr. 8), znázorňujícím věkovou strukturu v roce 2008 a prognózovanou věkovou strukturu pro roky 2030 a 2050. „Zatímco, jak už bylo uvedeno, skupina obyvatel ve věku 60 a více let bude početně narůstat, počet obyvatel České republiky jako celku by se měl do roku 2050 o více než 8 % snížit, ze současné hodnoty 10 266 646 osob na předpokládaných 9 438 334 osob. To ve svém důsledku zapříčiní výraznou deformaci věkové pyramidy, jejíž základna se podstatně zúží a vrchol naproti tomu velmi výrazně rozšíří.“ (Svobodová, 2008: 11)

Obr. 8: Očekávaná věková struktura obyvatelstva ČR, roky 2008, 2030 a 2050

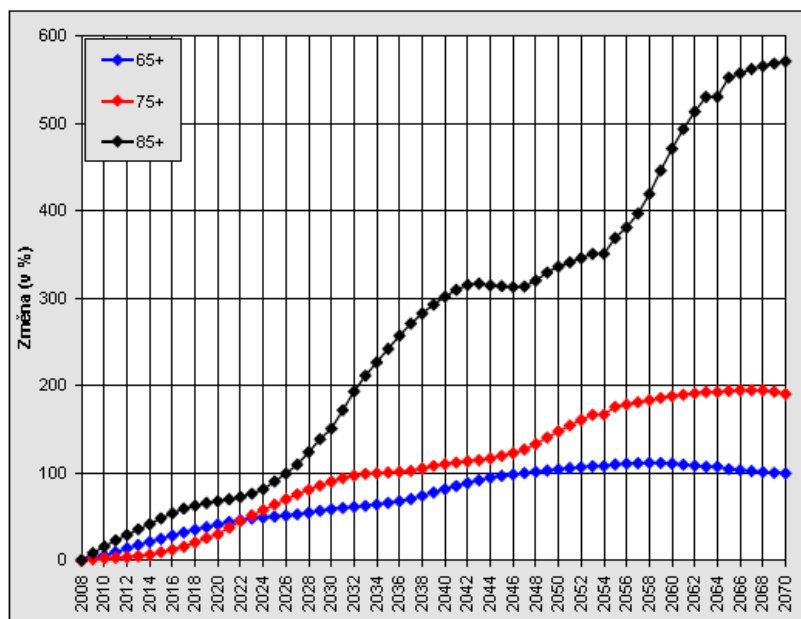

Zdroj: Burcin & Kučera, 2010

Avizovaný nárůst počtu seniorů všech věkových skupin, hlavně v nejvyšším věku (nad 85 let) je dobře vidět také na následujících dvou grafech (Obr. 9 a 10).

Obr. 9: Očekávané počty seniorů ve vybraných věkových skupinách, roky 2008–2070

Zdroj: Burcin & Kučera, 2010

Obr. 10: Očekávané změny počtu seniorů ve vybraných věkových skupinách v letech 2008–2070

Zdroj: Burcin & Kučera, 2010

Co se týká světových populačních prognóz, pak jedna z posledních vznikla v roce 2011 pod hlavičkou OSN a jejím horizontem je rok 2100. Tato prognóza počítá s nárůstem populace na 3 miliardy. Podíl obyvatel Afriky na celkovém obyvatelstvu vzroste z 15% až na 35%, přestože se roční míra světového růstu sníží z 1,16% na 0,06%. Stárnutí populace dokládají hodnoty podílu osob starších 60 let z celkového počtu, které se zvýší z 11% na 30% a podíl osob starších 80 let vzroste dokonce z 2% na 9%. (United Nations, 2011)

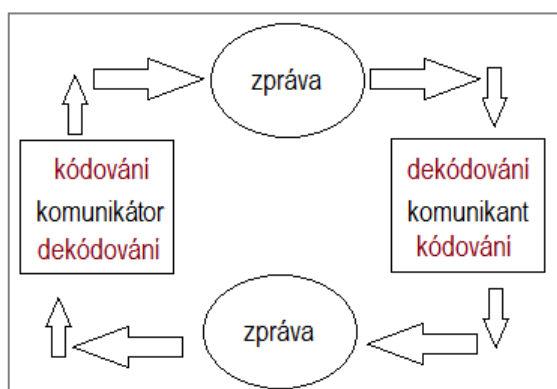
4. Mezigenerační komunikace a konflikty

Předchozí kapitola ukázala, jaký byl zhruba od poloviny 20. století nastolen vývoj početní i věkové struktury obyvatelstva a co můžeme v této oblasti očekávat v budoucnosti blízké i trochu vzdálené. Znalost tohoto vývoje je podle mne nezbytná i v případě, zamýšlíme-li se čistě nad sociologickými aspekty stárnutí a vztahy mezi jednotlivými generacemi. Vzájemné nepochopení mezi prarodiči, rodiči a vnoučaty v jednotlivých rodinách a neschopnost vcítit se do potřeb a problémů druhých vede stále častěji ke konfliktům mezi generacemi a přispívá mnohdy k odcizení jedinců. A pokud někdo vyrůstá v prostředí nepochopení a konfliktů s jinými generacemi, je pak jen malý krůček k tomu, aby např. sám jednal diskriminačně se staršími lidmi ať už v běžném kontaktu nebo třeba v pracovním prostředí.

4.1 Komunikace

„Komunikace ve smyslu sociálním je odvozována z lat. *communicare*, což se rozumí jako ... činiti společným a nese v sobě význam vzájemného společného sdělování.“ (Jirásková a kol. 2005). Tradičním schématem, kterým se komunikace znázorňuje (Obr. 11) lze znázornit i komunikaci mezigenerační.

Obr. 11: Schéma komunikace

Pokud bychom chtěli definovat interpersonální komunikaci, tedy komunikaci mezi dvěma a více jedinci, pak bychom se podle autorky Julie T. Wood měli zaměřit převážně na to, co se mezi lidmi během komunikace děje, nikoli na to, kde se v tu chvíli nacházejí nebo kolik se jich komunikace účastní. Mezilidská komunikace je vzácný druh interakce mezi lidmi a měli bychom vždy umět přizpůsobit naše způsoby komunikace konkrétním situacím a cílům (Wood, 2010).

Proto, aby mezigenerační vztahy nejen v rodině, ale i ve společnosti obecně byly co nejméně problematické, je jistě nejdůležitější právě umění správné komunikace. Mezigenerační komunikace, jejímž prostřednictvím by lidé měli dospívat k rozumnému a dorozumění, je nezbytným předpokladem kvality života. (Jirásková a kol. 2005) Často nám přijde, že starší lidé hovoří úplně jiným jazykem než lidé ve středním věku a to samé platí o dětech. Když se pak tyto „tři jazyky“ střetnou v jedné interakci, může dojít k řadě nedorozumění. Jedním z těchto „nedorozumění“ je právě ageismus.

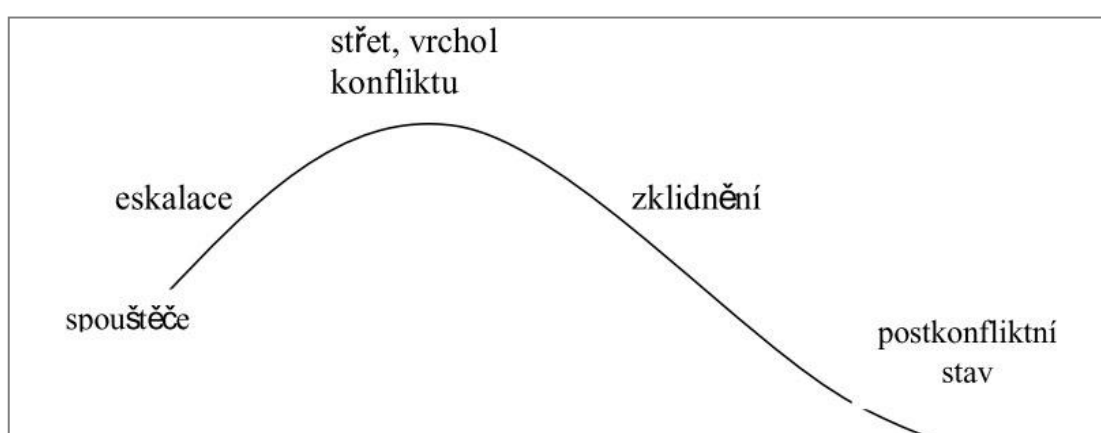
Často jsou „staří lidé mladšími stavěni do pozice pasivních příjemců určitých sdělení nebo pokynů. Neočekávají se od nich aktivnější reakce.“ (Vágnerová, 2000). Jedná-li se o mezigenerační komunikaci v rodině, psychologové v komunikaci mezi generacemi doporučují, aby mluvčím byl z manželského páru ten, který je s prarodičem pokrevně příbuzný (Labusová, 2009). Jak autorka dále popisuje, je to z důvodu toho, že od vlastního dítěte rodiče případnou kritiku či různé požadavky snesou lépe a nebojí se tak o problému otevřeně diskutovat.

Nejen při rozhovoru s prarodiči je dobré brát v potaz, že základním východiskem komunikace je akceptace druhého jako toho, kdo je sice jiný, ale je také osobností s mnoha zkušenostmi, prožitky a poznatky... (Jirásková a kol. 2005). Podobná pravidla je třeba aplikovat i na komunikaci s dětmi. Podle autorů knihy Mezigenerační porozumění a komunikace patří ke komunikačním bariérám ovlivňujícím mezigenerační komunikaci například: diskriminace s ohledem na věk, rozdílné životní zkušenosti, zdravotní stav či kvalita mluveného i psaného projevu a řada dalších. Společnost, která chce sociálně prosperovat, však nesmí rezignovat na snahu o mezigenerační komunikaci a musí hledat cesty, jak tyto i jiné komunikační bariéry překonat, eliminovat jejich vliv nebo je alespoň nějak kompenzovat. Vzájemná komunikace je prostředkem proti vzniku konfliktů nebo alespoň prostředníkem k jejich vyřešení a na to bychom neměli zapomínat.

4.2 Konflikty

Obecně uznávanou definicí pro výraz konflikt je, že „konflikt (z lat. *confligó, conflictum*) je srážka či střet dvou nebo několika neslučitelných stanovisek či nesmiřitelných stran, které se nechtějí nebo nemohou dohodnout. Jde o střet dvou nebo vícerych, do určité míry se vylučujících nebo protichůdných snah, sil, potřeb, zájmů, citů, hodnot nebo tendencí.“ (Wikipedie) Všechny konflikty i ty mezigenerační probíhají podle podobného schématu (Obr. 12).

Obr. 12: Schéma konfliktu

Mezi běžné, klíčové součásti všech mezilidských konfliktů patří jednak tzv. cílené zaměření, kdy se každá zúčastněná osoba sporu snaží něčeho dosáhnout, pak také jakási vzájemná závislost, kdy nelze dosáhnout svých cílů bez souhlasu nebo alespoň nedostatku odporu na druhé straně a v neposlední řadě jsou zde jisté „vztahové obavy“, zda snaha dosáhnout bezprostředních cílů neohrozí budoucí vztah s druhou osobou (d'Estrée Pearson, Shapiro, 2002).

Jak jsem již zmiňovala, příčinou generačních sporů je často odcizení, z kterého vychází vzájemný nezájem, nepochopení a často i agresivita. Vzájemné vztahy v rodině komplikuje strnulost v navyklých rolích nebo rodinných rituálech, které někdy pod zástěrkou snahy o pospolitost dusí veškerou spontánnost i skutečné potřeby (Labusová, 2009). A to, co se projevuje v rodině je jen prvním krokem k chování na veřejnosti. Pokud někdo neuznává své rodiče a prarodiče, jejich potřeby a názory, těžko pak dokáže jednat jinak např. se staršími zaměstnanci ve firmě, kde pracuje.

Rodinná terapeutka Virginia Satirová ve svém díle *Knihy o rodině* za zásadní zdroj konfliktů v mezigeneračních vztazích označila přetrvávající rodičovský postoj prarodičů k vlastním dětem a dětský postoj rodičů k prarodičům. Jirásková a kol. ve své knize *Mezigenerační porozumění a komunikace* uvádějí, že v mezigeneračních konfliktech většinou hraje hlavní roli vzájemná předpojatost rozdílných generací a jejich trvání na nejrůznějších, často i nepravdivých klišé. Mezi tyto klišé můžeme řadit například názory některých studentů, že starší vyučující je již ve svých názorech nepružný a zastaralý, že jim nemůže přinést nic nového či užitečného a že i způsob výkladu je nudný a uspávající. Podobnou vlnu kritiky tentokrát však z opačné strany, tedy od seniorů, může vyvolat třeba jen mladým člověkem upuštěný papírek, který ihned vyvolává „lavinu výčitek“ na chování a způsoby současné mládeže.

Pokusím-li se všechny tyto názory nějak obecněji shrnout v jedno sdělení, pak je podle mého názoru nejvhodnější tato citace: „Většina mezigeneračních sporů – ať již v rodině nebo v širší společnosti – pramení z pokřiveného názoru a předpojatých představ o jiných generacích, a zejména pak z povýšení těchto teorií na jedinou pravdu.“ (Jirásková a kol. 2005)

Pohledy jednotlivých autorů na roli konfliktu v interpersonální komunikaci jsou jak známo rozdílné. Někteří říkají, že konfliktům bychom se měli pokud možno za každou cenu vyhýbat. Jiní naopak tvrdí, že konflikty nemusí plnit vždy jen negativní roli a konfliktům pak přisuzují různé „očisťující“ účinky. Já se přikláním spíše k druhé skupině názorů, tedy věřím v jakési „očisťující“ účinky konfliktu, který však musí být vždy veden v slušnosti a měl by se pohybovat mezi předem danými mantinely.

EMPIRICKÁ ČÁST

5. European Social Survey (ESS)

V posledních letech proběhla a stále ještě probíhá celá řada sociologických výzkumů zabývajících se tematikou mezigeneračních vztahů, což jistě také vypovídá o důležitosti této problematiky pro současnou společnost. Já bych v této práci ráda upozornila na jeden z nich, jehož data budu dále využívat v empirické části této práce.

Evropský sociální průzkum (ESS) je akademicky řízený mezinárodní průzkum, který probíhá ke dnešnímu dni ve více než 30 zemích Evropy a šetření v rámci ESS probíhají každé 2 roky. Mezi tři jeho hlavní cíle patří v prvé řadě sledovat a interpretovat měnící se postoje a hodnoty veřejnosti v rámci Evropy a zjistit, jaký vliv na ně mají měnící se evropské instituce a dále také vyvinout sérii evropských sociálních ukazatelů, včetně ukazatelů postojových (Vlachová, 2006).

V rámci výzkumných šetření ESS pracuje na jejich přípravě několik týmů. Na vrcholu organizační hierarchie stojí Centrální koordinační tým (Central Coordinating Team), který odpovídá za koordinaci a design ESS. Vědecký poradní výbor (Scientific Advisory Board) je mu ku pomoci jako odborný poradní orgán. Je to mezinárodní výbor složený z odborníků na kvantitativní výzkumná šetření z účastnických zemí, zástupců Evropské komise a zástupců Evropské nadace pro vědu. „Panel pro výběry (Sampling Panel) je tým specialistů, kteří s národními koordinátory konzultují a schvalují design výběrů v účastnících se zemích. Národní koordinátoři jsou odborníci působící v účastnických zemích, kteří na sebe berou odpovědnost za provedení šetření v dané zemi. K dispozici je jim také Komise pro překlady – tým specialistů na překlady výzkumných instrumentů z anglické zdrojové verze do národních jazyků. Kromě výše uvedených orgánů v rámci ESS působí také metodologická skupina, která dohlíží na technické a metodologické aspekty výzkumu.“ (Vlachová, 2006: 8).

Výzkum ESS řeší řadu témat z rozsáhlé oblasti sociálních věd a šetření probíhají vždy jednou za dva roky. „Dotazník v každé vlně obsahuje stabilní část

(věnovanou tématům politických postojů, důvěře v instituce, sociálním orientacím, demokracii, diskriminaci, médiím a sociálně demografickým ukazatelům) a rotační část se dvěma až třemi „ad hoc“ tématy. Ve čtvrté vlně výzkumu ESS, která proběhla v roce 2009, byl jedním z rotačních modulů právě výzkum na téma zkušenosti a vyjadřování ageismu.“ (Benešová R., 2010: 19)

V této čtvrté vlně „ESS Round 4-2008“, průzkum pokrývá 31 zemí (včetně ČR) a využívá nejpřísnější metodiky. Projekt je financován prostřednictvím 6. Evropské komise rámcového programu, Evropské nadace pro vědu a vnitrostátními orgány pro financování v každé zemi. Zahrnuje výběr vzorku metodou náhodného pravděpodobnostního výběru, minimální cílová návratnost je 70% a protokoly z jednotlivých zemí jsou pečlivě překládány. Tzv. „Face to face“ rozhovory trvaly v ČR v průměru kolem 90 minut a obsahovaly otázky týkající se různých základních témat opakovaných z předchozích kol průzkumu a také dva výše zmiňované moduly týkající se zážitků a projevů ageismu a sociálních postojů v měnící se Evropě.

6. Ageismus a populační stárnutí na základě šetření ESS

6.1 Diskuse literatury, tvorba hypotéz

Ve zprávě z empirického výzkumu nazvané Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu veřejnosti, poukazují autoři na to, že výzkumy prováděné na téma věkové diskriminace na trhu práce prokazují, že starší osoby mají často zkušenosti s odmítnutím zaměstnavatele právě kvůli svému věku (Vidovičová, Rabušic, Mazáčová, 2003).

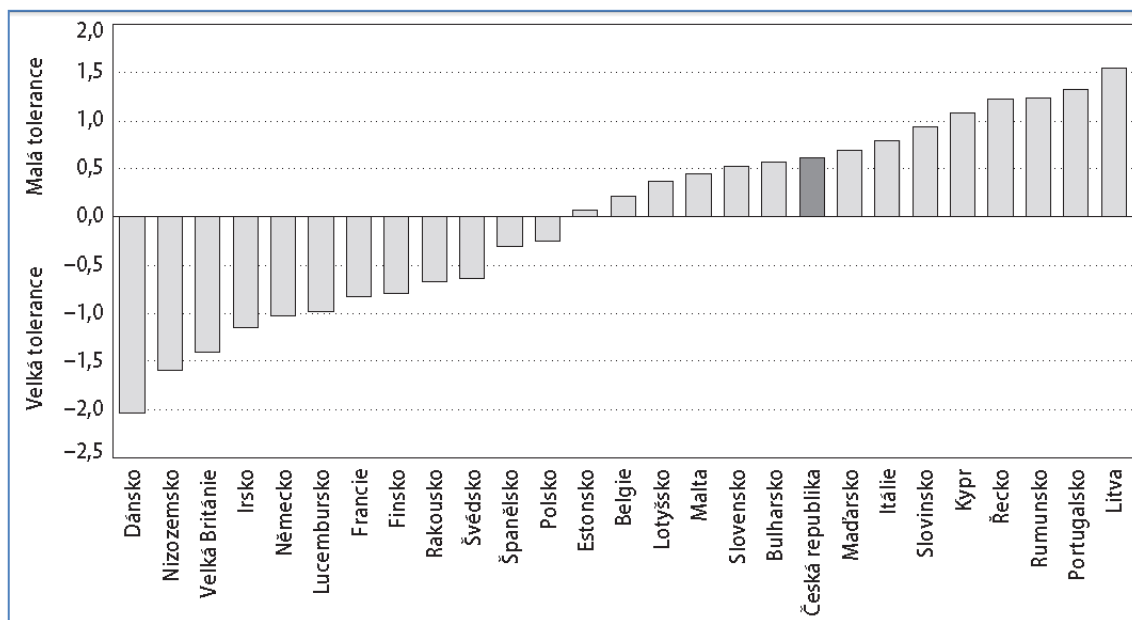
Nejčastěji uváděným důvodem, proč jsou lidé u nás na trhu práce diskriminováni, je věk, následují zdravotní stav či postižení a těhotenství či mateřství. Podle výzkumu agentury STEM provedeného na reprezentativním souboru obyvatel České republiky starších 18 let, který se uskutečnil ve dnech 31. března – 8. dubna 2011, si velká většina (85 %) občanů České republiky myslí, že v zaměstnání u nás dochází k diskriminaci na základě věku. Tato otázka ovšem měří velmi obecný názor na věkovou diskriminaci na pracovním trhu a není možné z ní odvodit, zda lidé považují za diskriminované spíše mladší či starší pracovníky. Mladí trpí neochotou zaměstnavatelů přijímat osoby bez praxe nebo životních zkušeností. Senioři bojují s nuceným odchodem do důchodu nebo s problémy najít si placenou práci ve vyšším věku. Respondenti v tomto výzkumu byli vybíráni metodou kvótního výběru, na otázky odpovídal rozsáhlý soubor 1286 respondentů. Z výzkumu agentury STEM dále vyplývá, že diskriminaci na pracovišti vnímají dosti podobně lidé různého věku, vzdělání a politické orientace. Určité rozdíly jsou mezi názory mužů a žen, kdy intenzivněji diskriminaci vnímají právě ženy (častěji než muži volí variantu odpovědi „určitě ano“).

Jak uvádí J. Rychtaříková ve své práci nazvané Demografické faktory stárnutí, v březnu 2009 se konalo mezinárodní výběrové šetření Evropské komise zaměřené na téma mezigenerační solidarity (*Intergenerational solidarity*, 2009), které zahrnovalo 27 000 obyvatel EU starších 15 let, tj. 1 000 respondentů v každé zemi. Byly zjišťovány

názory obyvatel Evropské unie, včetně České republiky, na postavení seniorů ve společnosti a cílem šetření bylo zmapovat postoje/názory občanů na řadu témat, z nichž jedno se týkalo právě vztahů mezi mladou a starší generací. Na základě analýzy získaných dat pak byly seřazeny země EU podle postojů k seniorské populaci (Obr. 13).

Ukázalo se, že „jsou to právě postkomunistické země, které jsou nejméně tolerantní, ačkoliv dnes jejich populace nepatří k nejstarším, ale teprve výhledově zestárnou. Naopak země severní a západní Evropy se jeví jako více tolerantní. Nabízí se také relace, že země se současnou vyšší úrovní plodnosti se tolik neobávají demografického stárnutí... Česká republika se právě nachází v přechodném období příznivější věkové struktury z hlediska pracovní síly. Je to právě toto období, kdy by se měly přijmout nové reformy, které zajistí udržitelný rozvoj celé společnosti a pro všechny věkové skupiny... Trvale nízká úroveň plodnosti v České republice zůstává na rozdíl od zemí severní a západní Evropy důležitou komponentou demografického stárnutí. Snižování úrovně úmrtnosti seniorského věku v postkomunistické Evropě demografické stárnutí „jenom“ urychluje... Šetření postojů ukázalo, že dialog s veřejností je velmi důležitý pro přijetí adekvátních politik“ (Rychtaříková, 2011: 106).

Obr. 13: Tolerance občanů EU k seniorům

Zdroj: ČSÚ, INED, výpočty Rychtaříková in Rychtaříková, 2011

Na základě uvedených informací si tedy stanovuji následující hypotézy, jejichž pravdivost se pokusím potvrdit či vyvrátit v následující části své diplomové práce, založené na analýze dat ESS Round 4 z roku 2008.

Hypotézy:

- H1: Respondenti pociťují diskriminaci podle věku častěji než diskriminaci podle pohlaví a etnika.
- H2: Vliv pohlaví, vzdělání a náboženského vyznání v projevech věkové diskriminace je rozdílný.
- H3: Věk, pohlaví a vzdělání zaměstnanců hraje podle názoru respondentů významnou roli v jejich šanci na získání a udržení si zaměstnání.
- H4: V ČR je úroveň věkové diskriminace obdobná jako v postkomunistických zemích Evropy, ale odlišná od zemí severní a západní Evropy.

6.2 Data, cíle a metodika výzkumu

Data, která jsem využila k výpočtům a analýzám ve své práci jsou po zaregistrování se na webových stránkách výzkumu ESS dostupná jak pro ČR, jako součást mezinárodního výzkumu ESS, tak i pro ostatní evropské země. V rámci ESS je zkoumána populace od 15 let výše a výběr respondentů je striktně pravděpodobnostní.

Základní údaje pro ČR:

Jednotka analýzy: jednotlivci

Doba sběru dat v ČR: 08/06/09 - 08/07/09

Časová metoda: Průřezová

Sběratel dat pro ČR: Factum Invenio, s. r. o.

Typ výzkumného nástroje pro ČR: strukturované dotazníky v češtině

Počet platných rozhovorů: 2018

Sekundární analýza datového souboru si klade za cíl potvrzení či vyvrácení výzkumných hypotéz týkajících se problematiky věkové diskriminace. Metodologie sekundární analýzy navazuje na cíle výzkumu a využívá třídění prvního i druhého stupně. Nejprve budou pomocí jednoduchých deskriptivních charakteristik popsány základní proměnné vybrané pro následující analýzu, jejíž součástí bude například zachycení vztahů mezi věkem respondentů a pociťovanou věkovou diskriminací pomocí kontingenčních tabulek a dalších analytických nástrojů.

6.3 Analýza a interpretace dat

V úvodu analytické části práce se budu zabývat jednoduchými deskriptivními, tedy popisnými statistikami, které mi umožní se lépe seznámit s daty, která mám k dispozici.

Pokud se podíváme blíže na šetření ESS z roku 2008, jehož data budou převážně využívána pro další analýzy, pak vidíme, že bylo z celkového počtu 2018 respondentů dotazováno 48,8 % mužů a 51,2 % žen, jejichž průměrný věk se pohyboval kolem 45,6 let u mužů a o tři roky více u žen (Tab. 1).

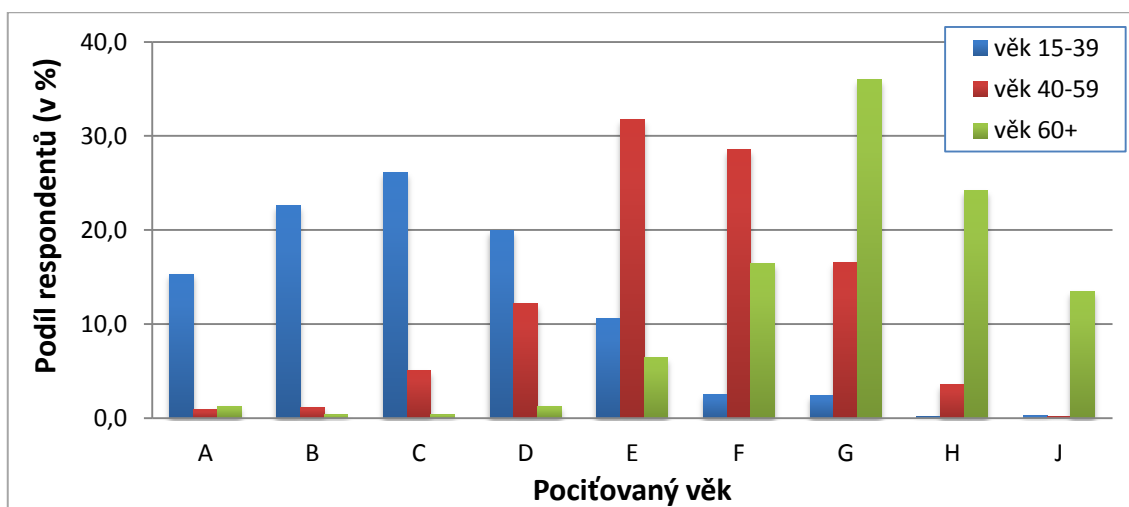
Tab. 1: Deskriptivní statistiky respondentů šetření ESS 2008

Muži		Ženy	
počet dotazovaných	984	počet dotazovaných	1034
průměrný věk	45,6	průměrný věk	48,6
mediánový věk	45	mediánový věk	50

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Následující graf (Obr. 14) ukazuje, jak pocítují svůj věk a kam se zařazují sami respondenti reálně spadající svým věkem do třech věkových skupin vymezených věky 15-39 let, 40-59 let a 60 a více let. Ve spektru nabízených odpovědí od „velmi mladý“ až po „velmi starý“ se respondenti jednotlivých věkových skupin v normálním rozložení rozdělili po celé délce spektra, přičemž vrcholy i rozložení odpovědí jednotlivých „pocítovaných“ věkových skupin odpovídají reálnému věku respondentů.

Obr. 14: Pocítovaný věk respondentů šetření ESS 2008

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS. *Uvedené kategorie: A (=velmi mladý) – J (velmi starý)

Toto zjištění mi připadá zajímavé a vzhledem k tématu věkové diskriminace také velmi důležité. Je totiž možné, že respondenti, kteří se cítí starší, než ve skutečnosti jsou, přikládají svému věku větší váhu a vypovídají tak spíše než respondenti, kteří se cítí na svůj věk, že pocíťují diskriminaci na základě svého věku.

Podobné zjištění dokládá také následující tabulka (Tab. 2), která ukazuje, že mladší respondenti ve věku do 39 let se opravdu cítí „mladí“, většina respondentů z věkové kategorie 40–59 let se zařadila do středního věku, podobně jako se většina respondentů starších šedesáti let cítí jako „staří“. Na otázku týkající se sebe zařazení do určité věkové skupiny dokázalo odpovědět téměř 97 % respondentů, což znamená, že tzv. missingy, neboli chybějící hodnoty, dosáhly celkem 3,4 %, takže výsledek nebude nijak výrazně zkreslený.

Tab. 2: Skutečný vs. pocíťovaný věk

Věk pocíťovaný	Věk reálný			Celkem
	15–39 let	40–59 let	60+ let	
Mladí	473	48	11	532
	24%	2%	1%	27%
Střední věk	244	486	131	861
	13%	25%	7%	44%
Staří	21	136	399	556
	1%	7%	20%	29%
Celkem	738	670	541	1949
	38%	34%	28%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS. *Kategorie odpovědí A-C sloučena a označena jako „Mladí“, D-F sloučena a označena jako „Střední věk“, G-J sloučena a označena jako „Staří“.

Když se podíváme na následující dvě tabulky (Tab. 3 a 4), které zaznamenávají odpovědi na otázky: „Označil / označila byste se za příslušníka skupiny, která je v této zemi diskriminována?“ a „Kvůli čemu je Vaše skupina diskriminována? Kvůli...“, tak vidíme, že pouze 5,7% z dotázaných v ČR se cítí být diskriminováno a na základě věku jsou to pouze 2,5% dotázaných.

Další samostatné analýzy věkové diskriminace při takto malém datovém vzorku budou složité. V reálném výzkumu by neměly smysl, ale pro účely této diplomové práce se spokojím i s malým datovým souborem. Pro názornost budou analýzy věkové diskriminace dále prováděny v zájemném srovnání s dalšími, v České republice častějšími, typy diskriminace – diskriminace podle pohlaví a etnika.

Tab. 3: Vnímaný pocit diskriminace

		Počet	%
Platné	Ano	115	5,7
	Ne	1862	92,3
	Celkem	1977	98
Missing	Neví	28	1,4
	Neodpověděl	13	0,6
	Celkem	41	2
Celkem		2018	100

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Tab. 4: Diskriminace na základě věku, pohlaví a etnika

	Diskriminace podle věku		Diskriminace podle pohlaví		Diskriminace podle etnika	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Nesetkal se	1968	97,5	2004	99,3	2010	99,6
Setkal se	50	2,5	14	0,7	8	0,4
Celkem	2018	100	2018	100	2018	100

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Tabulka 5 dává odpovědi na otázku: „*Jak závažná je, pokud vůbec, podle Vás v České republice diskriminace z důvodu věku, ať se týká starých nebo mladých.*“

Tab. 5: Závažnost projevů diskriminace v ČR

		Počet	%
Platné	Velmi vážné	172	8,5
	Poměrně vážně	799	39,6
	Nepříliš vážné	631	31,3
	Vůbec ne vážně	180	8,9
	Záleží na tom,	146	7,2
	Neexistuje vůbec žádná věková diskriminace (v ČR)	18	0,9
	Celkem	1946	96,4
Missing	Neví	69	3,4
	Neodpověděl	3	0,1
	Celkem	72	3,6
Celkem		2018	100

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Je patrné, že přestože se na základě věku cítí být diskriminováno pouze 2,5% dotázaných, tak 8,5% respondentů přiznalo, že si myslí, že je v České republice ohledně

diskriminace z důvodu věku situace velmi závažná a 39,6% se domnívá, že je situace dost závažná. To tedy vypovídá o tom, že přímo („na vlastní kůži“) se sice s věkovou diskriminací lidé tolik neseškávají, ale zprostředkovaně už nejspíš ano a domnívají se, že je situace v tomto ohledu dosti vážná.

Toto zjištění by se dalo vysvětlit například spojitostí se sledováním různých médií. Součástí této práce byla kapitola věnovaná prezentaci věkové diskriminace v médiích, a pokud se podíváme na následující tabulku (Tab. 6) znázorňující sledovanost médií dotazovanými respondenty, pak vidíme, že naprostá většina z nich sleduje každý týden televizi a k tomu ještě 4/5 respondentů poslouchají rozhlas a téměř 3/4 čtou tištěná média. Je tedy více než pravděpodobné, že se o případech věkové diskriminace dozvěděli z médií a přikládají těmto zprávám takovou váhu, že se domnívají, že situace v ČR je ohledně věkové diskriminace dosti vážná.

Tab. 6: Sledovanost médií v ČR

			Televize		Rozhlas		Tisk	
			nesledují	sledují	nesledují	sledují	nesledují	sledují
Věková diskriminace	Nesetkal se	Počet	57	1906	348	1601	571	1396
		%	2,8%	94,7%	17,4%	80,0%	28,3%	69,2%
	Setkal se	Počet	0	50	9	41	18	32
		%	0%	2,5%	0,5%	2,1%	0,9%	1,6%
Celkem		Počet	57	1956	357	1642	589	1428
		%	2,8%	97,2%	17,9%	82,1%	29,2%	70,8%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Na základě dosud uvedených skutečností mohu potvrdit platnost první z uvedených hypotéz. Je pravda, že respondenti pocítují diskriminaci podle věku častěji než diskriminaci podle pohlaví a etnika. Souhlasí také, že v ČR dochází k věkové diskriminaci. To, jestli se jedná o pocítovanou diskriminaci starších osob, ukazuje následující tabulka (Tab. 7).

Vzhledem k tomu, že jsem musela vycházet z dostupných dat, není rozdělení respondentů podle věku úplně odpovídající, jelikož dělicí věk je stanoven již na 30 let. Nevíme tedy, zda většina těch, co se s věkovou diskriminací setkali, byla opravdu v seniorském věku nebo nikoliv. Jisté je jen to, že mladí lidé do 30 let věku se s věkovou diskriminací prakticky neseškávali, což je ovšem také důležité zjištění

v kontextu domněnek, že například čerství absolventi VŠ hůře nacházejí pracovní uplatnění vzhledem k svému nízkému věku, což však není tématem této práce.

Tab. 7: Věková diskriminace podle věku respondenta

			Věk respondenta		Celkem
			29 a méně	30 a více	
Věková diskriminace	Nesetkal se	Počet	399	1522	1921
		%	99,75%	96,94%	97,51%
	Setkal se	Počet	1	48	49
		%	0,25%	3,06%	2,49%
Celkem		Počet	400	1570	1970
		%	100%	100%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Tabulky ukazují, že v ČR se s věkovou diskriminací setkalo pouze 2,5% respondentů. Pokud bychom se podívali na obdobné tabulky znázorňující diskriminaci genderovou (podle pohlaví) a etnickou (Tab. 8 a 9), zjistili bychom obdobný trend, tedy že se s ní setkalo jen malé množství respondentů a to v obou případech převážně ve vyšším věku.

Tab. 8: Genderová diskriminace podle věku respondenta

			Věk respondenta		Celkem
			29 a méně	30 a více	
Genderová diskriminace	Nesetkal se	Počet	399	1558	1957
		%	99,75%	99,24%	99,34%
	Setkal se	Počet	1	12	13
		%	0,25%	0,76%	0,66%
Celkem		Počet	400	1570	1970
		%	100%	100%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Tab. 9: Etnická diskriminace podle věku respondenta

			Věk respondenta		Celkem
			29 a méně	30 a více	
Etnická diskriminace	Nesetkal se	Počet	398	1565	1963
		%	99,50%	99,68%	99,64%
	Setkal se	Počet	2	5	7
		%	0,50%	0,32%	0,36%
Celkem		Počet	400	1570	1970
		%	100%	100%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Vzhledem k nízké obsazenosti všech tabulek k dalšímu rozvinutí analýzy nelze použít chí-kvadrát test nezávislosti, jelikož by byl nespolehlivý. Řešením by byla transformace tabulek, která však vzhledem k charakteru používaných dat není možná. Využila jsem tedy k popisu situace pro tuto část pouze deskriptivních charakteristik – frekvencí výskytu sledovaného jevu, kterým jsou v tomto případě projevy diskriminace a jejich procentuelního znázornění.

V další analytické části se budu věnovat tomu, jaký mají vliv socio-demografické ukazatele, jako pohlaví, vzdělání nebo náboženské vyznání, v projevech věkové diskriminace. Nejprve se zaměřím na vliv pohlaví. To, zda se jedná o muže či o ženu ovlivňuje prakticky veškeré lidské jednání i myšlení. Jiné výkony očekáváme od sportovce muže než od ženy sportovkyně – muži jsou rychlejší a silnější než ženy, jinak uvažujeme o mužích řidičích než o ženách řidičkách, nakupujeme určité dárky pro muže a rozdílné dárky pro ženy, ... Takto bych mohla pokračovat ještě dlouho. Chtěla jsem jen ukázat důležitost rozdílnosti pohlaví a podložit tak své úvahy o tom, že pohlaví hraje důležitou roli i ve věkové diskriminaci. Jsou však více věkově diskriminováni muži nebo ženy? Odpověď na tuto otázku je dobře patrná v následující tabulce (Tab. 10).

Tab. 10: Věková diskriminace podle pohlaví respondentů

			Muži	Ženy	Celkem
Věková diskriminace	Nesetkal se	Počet	967	1001	1968
		%	98,27%	96,81%	97,52%
	Setkal se	Počet	17	33	50
		%	1,73%	3,19%	2,48%
Celkem		Počet	984	1034	2018
		%	100%	100%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Je vidět, že přestože na tuto otázku odpovědělo přibližně stejné množství žen, jako mužů, tak s věkovou diskriminací se setkávají ženy skoro dvakrát častěji, než muži (3,19% žen ku 1,73% mužů)! Pokud bychom srovnávali věkovou diskriminaci podle pohlaví s diskriminací genderovou, pak bychom zjistili, že zde jsou výsledky ještě jednoznačnější. Z naprosté většiny se genderová diskriminace týká žen. V rámci etnické diskriminace byly zjištěny menší rozdíly mezi muži a ženami (Tab. 11 a 12).

Tab. 11: Genderová diskriminace podle pohlaví respondenta

			Muži	Ženy	Celkem
Genderová diskriminace	Nesetkal se	Počet	983	1021	2004
		%	99,90%	98,74%	99,31%
	Setkal se	Počet	1	13	14
		%	0,10%	1,26%	0,69%
Celkem		Počet	984	1034	2018
		%	100%	100%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Tab. 12: Etnická diskriminace podle pohlaví respondenta

			Muži	Ženy	Celkem
Etnická diskriminace	Nesetkal se	Počet	982	1028	2010
		%	99,80%	99,42%	99,60%
	Setkal se	Počet	2	6	8
		%	0,20%	0,58%	0,40%
Celkem		Počet	984	1034	2018
		%	100%	100%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Vzhledem k tomu, že vzdělání je jedním ze základních stratifikačních prvků ve společnosti, tak se v následující analýze zaměřím na to, jak rozdílně lidé pociťují věkovou diskriminaci v závislosti právě na svém vzdělání (Tab. 13). Nejvyšší dosažené vzdělání je také jedním ze základních „třídících“ ukazatelů využívaných zaměstnavateli při hledání a přijímání nových zaměstnanců.

Tab. 13: Věková diskriminace podle vzdělání respondenta

			Bez vzdělání	ZŠ	SŠ	VŠ	Celkem
Věková diskriminace	Nesetkal se	Počet	21	256	1470	221	1968
		%	95,45%	98,46%	97,42%	97,36%	97,52%
	Setkal se	Počet	1	4	39	6	50
		%	4,55%	1,54%	2,58%	2,64%	2,48%
Celkem		Počet	22	260	1509	227	2018
		%	100%	100%	100%	100%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Jedna z formulovaných hypotéz se týká mimo jiné právě vlivu vzdělání na šanci získání a udržení si zaměstnání. Proto je zjištění, jací lidé (s jakým vzděláním) pociťují věkovou diskriminaci nejčastěji, velmi důležité. Všechny výpočty jsou bohužel, podobně jako v předchozích případech zkrusleny malým množstvím získaných odpovědí, proto nelze na základě těchto výsledků činit zobecňující závěry.

Tabulka ukazuje, že nejvíce lidí, kteří mají pocit, že se setkali s věkovou diskriminací, patří do skupiny „Bez vzdělání“. To může být pravděpodobně způsobeno nízkým množstvím odpovědí získaných v této vzdělanostní skupině (N = 22). Naopak (a trochu překvapivě) nejméně se s věkovou diskriminací setkávali lidé se základním vzděláním. Obdobné počty odpovědí respondentů, zaznamenáváme u kategorií SŠ a VŠ. Z hodnot uvedených v tabulce vyplývá, že respondenti s VŠ vzděláním pociťují věkovou diskriminaci o něco častěji, než respondenti se SŠ. Když srovnáme věkovou diskriminaci podle vzdělání respondenta s diskriminací genderovou i etnickou, tak vidíme rozdílné výsledky. Nejčastěji se s genderovou diskriminací setkávají lidé se SŠ a s etnickou diskriminací lidé bez vzdělání.

Tab. 14: Genderová diskriminace podle vzdělání respondenta

			Bez vzdělání	ZŠ	SŠ	VŠ	Celkem
Genderová diskriminace	Nesetkal se	Počet	22	260	1496	226	2004
		%	100%	100%	99,14%	99,56%	99,31%
	Setkal se	Počet	0	0	13	1	14
		%	0%	0%	0,86%	0,44%	0,69%
Celkem		Počet	22	260	1509	227	2018
		%	100%	100%	100%	100%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Tab. 15: Etnická diskriminace podle vzdělání respondenta

			Bez vzdělání	ZŠ	SŠ	VŠ	Celkem
Etnická diskriminace	Nesetkal se	Počet	20	258	1505	227	2010
		%	90,91%	99,23%	99,73%	100%	99,60%
	Setkal se	Počet	2	2	4	0	8
		%	9,09%	0,77%	0,27%	0%	0,40%
Celkem		Počet	22	260	1509	227	2018
		%	100%	100%	100%	100%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Na závěr této části analýzy se ještě zmíním o možnosti vlivu náboženského vyznání na pociťovanou věkovou diskriminaci. Náboženství odjakživa rozdělovalo společnost na dvě skupiny – ti co v Boha věří a ti, co nevěří. Většinová společnost se pak na skupinu menšinovou dívala jinak, ať už to byli věřící, či nevěřící. Proto se domnívám, že i v dnešní sekularizované společnosti může hrát náboženská víra roli a zajímalo mě, zda lidé ne/věřící pociťují věkovou diskriminaci podobně, či nikoliv.

Tab. 16: Věková diskriminace podle náboženského vyznání respondenta

			Nevěřící	Věřící	Missing	Celkem
Věková diskriminace	Nesetkal se	Počet	708	1183	77	1968
		%	97,12%	97,69%	98,72%	97,52%
	Setkal se	Počet	21	28	1	50
		%	2,88%	2,31%	1,28%	2,48%
Celkem		Počet	729	1211	78	2018
		%	100%	100%	100%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Vzhledem k nízkému procentu missingů lze očekávat, že výsledek nebude nijak výrazně zkreslený, přesto budou kvůli nízkému počtu odpovědí uvedené závěry opět pouze informativní a nelze je zobecnit na celou společnost.

Z uvedených výsledků vyplývá, že etnická diskriminace (Tab. 18) podle náboženského vyznání se příliš neliší. To u věkové diskriminace (Tab. 16) a genderové diskriminace (Tab. 17) podle náboženského vyznání zaznamenáváme zajímavý výsledek, kdy nevěřící respondenti pociťují větší diskriminaci, než respondenti věřící. Mohlo by to mít spojitost s jakousi morálností a etikou, která s náboženskou vírou souvisí, což způsobuje, že věřící lidé pociťují genderovou diskriminaci méně často.

Tab. 17: Genderová diskriminace podle náboženského vyznání respondenta

			Nevěřící	Věřící	Missing	Celkem
Genderová diskriminace	Nesetkal se	Počet	721	1205	78	2004
		%	98,90%	99,50%	100,00%	99,31%
	Setkal se	Počet	8	6	0	14
		%	1,10%	0,50%	0%	0,69%
Celkem		Počet	729	1211	78	2018
		%	100%	100%	100%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Tab. 18: Etnická diskriminace podle náboženského vyznání respondenta

		Nevěřící	Věřící	Missing	Celkem	
Etnická diskriminace	Nesetkal se	Počet	726	1207	77	2010
		%	99,59%	99,67%	98,72%	99,60%
	Setkal se	Počet	3	4	1	8
		%	0,41%	0,33%	1,28%	0,40%
Celkem		Počet	729	1211	78	2018
		%	100%	100%	100%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Již dříve jsem potvrdila, že lidé ve vyšším věku pocítují věkovou diskriminaci častěji, než mladí lidé. Výsledky zobrazené prostřednictvím jednotlivých tabulek ukazují, že ženy se setkávají s věkovou diskriminací mnohem častěji, než muži. Zároveň se ukázalo, že existují menší rozdíly ve věkové diskriminaci i mezi jednotlivými vzdělanostními skupinami. Menší rozdíl ve věkové diskriminaci byl zaznamenán také mezi věřícími a nevěřícími respondenty. Jak ovšem ukazuje tabulka korelací na následující straně (Tab. 19), tak vzdělání a věková diskriminace spolu téměř nekorelují (Pearson Cor. = 0,011) a podobně je tomu také u náboženské víry a věkové diskriminace (Pearson Cor. = -0,032).

Vliv pohlaví a věku na věkovou diskriminaci byl tedy na 5% hladině významnosti v případě pohlaví a 1% hladině významnosti v případě věku potvrzen, jako signifikantní, zatímco vliv vzdělání a náboženské víry nikoli. Vztah mezi věkovou diskriminací a nejvyšším dosaženým stupněm vzdělání, stejně tak jako vztah mezi věkovou diskriminací a náboženskou vírou, se tedy v tomto výzkumu nepotvrdil. Svoji druhou hypotézu o rozdílném vlivu pohlaví, vzdělání a náboženského vyznání v projevech věkové diskriminace tedy mohou potvrdit jen částečně.

Zajímavá je také silná korelace mezi věkovou a genderovou diskriminací (Tab. 19), která nám říká, že čím více lidé pocítují věkovou diskriminaci, tím je pravděpodobnější, že se stanou cílem i diskriminace genderové. To odpovídá předchozím zjištěním o tom, že častějším terčem různých typů diskriminace jsou ženy. Genderovou tematikou se zabývá celá řada prací a studií, já se jí však dále věnovat nebudu. Hlavním tématem této práce zůstává věková diskriminace.

Tab. 19: Korelace vybraných (v analýze využívaných) proměnných

		Věková diskrim.	Gender. diskrim.	Etnická diskrim.	Vzdělání	Pohlaví	Náboženství	Věk
Věková diskrim.	Pearson Cor.	1	,140**	-,010	,011	,047*	-,023	,141**
	Sig.		,000	,652	,608	,034	,308	,000
	N	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018
Gender. diskrim.	Pearson Cor.	,140**	1	,090**	,017	,070**	-,038	-,008
	Sig.	,000		,000	,440	,002	,086	,718
	N	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018
Etnická diskrim.	Pearson Cor.	-,010	,090**	1	-,084**	,030	,008	-,012
	Sig.	,652	,000		,000	,178	,705	,599
	N	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018
Vzdělání	Pearson Cor.	,011	,017	-,084**	1	-,077**	,004	,031
	Sig.	,608	,440	,000		,001	,868	,166
	N	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018
Pohlaví	Pearson Cor.	,047*	,070**	,030	-,077**	1	,087**	,086**
	Sig.	,034	,002	,178	,001		,000	,000
	N	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018
Náboženství	Pearson Cor.	-,023	-,038	,008	,004	,087**	1	,153**
	Sig.	,308	,086	,705	,868	,000		,000
	N	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018
Věk	Pearson Cor.	,141**	-,008	-,012	,031	,086**	,153**	1
	Sig.	,000	,718	,599	,166	,000	,000	
	N	2018	2018	2018	2018	2018	2018	2018

** Korelace je signifikantní na hladině významnosti 0,01.

* Korelace je signifikantní na hladině významnosti 0,05.

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Poslední hypotéza, kterou je potřeba v této části práce potvrdit, či vyvrátit je, že věk, pohlaví a vzdělání zaměstnanců hraje podle názoru respondentů významnou roli v jejich šanci na získání a udržení si zaměstnání. V následující tabulce (Tab. 20) si ukážeme, jak moc lidé, kteří pocítují věkovou diskriminaci, prožívají obavy z toho, že zaměstnavatel dá při výběru zaměstnanců přednost mladším.

Tab. 20: Strach z toho, že zaměstnavatelé preferují mladší zaměstnance

			Trochu se obává/ Neobává se	Více se obává	Extrémně se obává	Celkem
Věková diskriminace	Nesetkal se	Počet	855	703	341	1899
		%	43,94%	36,13%	17,52%	97,58%
	Setkal se	Počet	10	20	17	47
		%	0,51%	1,03%	0,87%	2,42%
Celkem		Počet	865	723	358	1946
		%	44,5%	37,2%	18,4%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Vidíme zde, že lidé, kteří vypověděli, že se s věkovou diskriminací nesetkali, se méně obávají toho, že dá zaměstnavatel při výběru zaměstnanců přednost mladším jedincům, než lidé, kteří se již s věkovou diskriminací setkali. Obdobné výsledky zaznamenáváme v případě, kdy zjišťujeme vliv věku v situaci, kdy se lidé obávají, že dá zaměstnavatel přednost mladším (Tab. 21). Lidé starší 30 let se obávají o své zaměstnání mnohem více, než lidé mladší. Na základě obecných znalostí se pak dá předpokládat, že se vzrůstajícím věkem strach ze ztráty zaměstnání ještě narůstá. Počet missingů v tomto případě dosahuje 5,7%, což může částečně zkreslovat dosažené výsledky.

Tab. 21: Vliv věku na udržení si zaměstnání

			Strach, že zaměstnavatelé preferují mladší zaměstnance				Celkem
			Neobává se	Trochu se obává	Více se obává	Extrémně se obává	
Věk	29 let a mladší	Počet	112	116	122	41	391
		%	5,89%	6,10%	6,41%	2,16%	20,56%
	30 let a starší	Počet	190	434	576	311	1511
		%	9,99%	22,82%	30,28%	16,35%	79,44%
Celkem		Počet	302	550	698	352	1902
		%	15,9%	28,9%	36,7%	18,5%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Dotázaní muži se trochu méně strachují o své zaměstnání (Tab. 22) než ženy. Zatímco strach, že zaměstnavatelé preferují mladší zaměstnance, dle svého tvrzení, extrémně pociťuje 10,38% žen ze všech dotázaných respondentů, kteří na tuto otázku odpověděli, mužů je to v tomto případě pouze 8,02%.

Tab. 22: Vliv pohlaví na udržení si zaměstnání

			Strach, že zaměstnavatelé preferují mladší zaměstnance				Celkem
			Neobává se	Trochu se obává	Více se obává	Extrémně se obává	
Pohlaví	Muži	Počet	155	284	355	156	950
		%	7,97%	14,59%	18,24%	8,02%	48,82%
	Ženy	Počet	149	277	368	202	996
		%	7,66%	14,23%	18,91%	10,38%	51,18%
Celkem		Počet	304	561	723	358	1946
		%	15,6%	28,8%	37,2%	18,4%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Tab. 23: Vliv vzdělání na udržení si zaměstnání

			Strach, že zaměstnavatelé preferují mladší zaměstnance				Celkem	
			Neobává se	Trochu se obává	Více se obává	Extrémně se obává		
Vzdělání	Bez vzdělání	Počet	4	5	8	3	20	
		%	0,21%	0,26%	0,41%	0,15%	1,03%	
	ZŠ	Počet	63	59	80	45	247	
		%	3,24%	3,03%	4,11%	2,31%	12,69%	
	SŠ	Počet	202	435	549	270	1456	
		%	10,38%	22,35%	28,21%	13,87%	74,82%	
	VŠ	Počet	35	62	86	40	223	
		%	1,80%	3,19%	4,42%	2,06%	11,46%	
	Celkem		Počet	304	561	723	358	1946
			%	15,6%	28,8%	37,2%	18,4%	100%

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Nejčastěji se „mladší konkurence“, která by je mohla nahradit v zaměstnání, obávají středoškoláci (Tab. 23) a nejméně pak lidé bez vzdělání nebo se ZŠ, což jistě souvisí s nižším společenským statusem a s ním související úrovní zaměstnání, které

vykonávají. Tito lidé nejčastěji pracují v primárním sektoru a vykonávají práci, která je nízko hodnocená, méně placená a která není tolik žádaná. Nemusí mít tedy takový strach, že je nahradí někdo mladší, stejně jako se v této oblasti neprojevuje téměř žádný ageismus, jak jsme si již ukázali dříve. Na opačném pólu vzdělanostního spektra máme vysokoškoláky, kteří se také nemusí tolik obávat, že by je mohl v zaměstnání nahradit někdo mladší, jelikož mají svoji pracovní pozici podloženu právě mimo jiné svým vysokoškolským vzděláním, které jim přináší vyšší sociální status, než jaký mají třeba středoškoláci. Středoškoláky stejně jako vysokoškoláky může v zaměstnání nahradit někdo mladší, tzn. potenciálně výkonnější. Vysokoškoláci však mají své místo pocitově jistější, vzhledem k tomu, že obvykle pracují na vyšších postech a skupina potencionálních konkurentů o tuto pozici je menší, než u nižších postů.

Shrnu-li uvedené skutečnosti do jedné věty, pak lze říci, že přijímám hypotézu o tom, že věk, pohlaví a vzdělání zaměstnanců hraje významnou roli v jejich šanci na získání a udržení si zaměstnání.

6.3.1 Porovnání situace v ČR a ve vybraných zemích Evropy

V této kapitole se budu věnovat poslední ze stanovených hypotéz, týkající se porovnání situace v ČR a ve vybraných zemích Evropy. K tomu mi poslouží také data získaná v ESS Round 4, ale tentokrát ne pouze za ČR, ale za celou Evropu.

Rozhodla jsem se data za jednotlivé země shlukovat podle úrovně věkové diskriminace v jednotlivých zemích a porovnat zařazení ČR do určité skupiny zemí oproti ostatním zemím, s výsledkem profesorky Rychtaříkové, která ve své práci Demografické faktory stárnutí uvádí, že v ČR je úroveň věkové diskriminace obdobná jako v postkomunistických zemích Evropy, ale odlišná od zemí severní a západní Evropy, což je také má poslední hypotéza.

Než však přistoupím ke shlukové analýze, vytvořím si jakési „postojové dimenze k seniorům“ (na jejichž základě budu později shlukovat). K tomu mi poslouží faktorová analýza. KMO a Bartlettův test vyšel signifikantní, což znamená, že lze v tomto případě použít faktorovou analýzu. KMO test nabývá hodnoty 0,717, což lze považovat za dobrý výsledek.

Tabulka komunalit na následující straně (Tab. 24) uvádí podíl variability vysvětlené jednotlivými vybranými proměnnými (sloupec Extraction). Poznáme zde,

kteřé proměnné do modelu příliš nezapadají. Čím více se totiž jejich hodnoty blíží nule, tím více do modelu nezapadají a dalo by se uvažovat o jejich vypuštění z modelu.

Tab. 24: Tabulka komunalit

	Extraction
Většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let se závistí	,979
Většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let s lítostí	,839
Většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let s opovržením	,815
Většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let jako na přátelské	,604
Většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let jako na schopné	,771
Většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let jako na někoho s vysokou morálkou	,670
Většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let s respektem	,711

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

V tomto případě se ukazuje, že všechny proměnné mají poměrně vysoké hodnoty komunality, proto jsou pro další analýzu vhodné a v modelu je ponechám. V následující tabulce (Tab. 25) zjistíme, s kolika dimenzemi (= faktory, komponentami) bude nejlepší dále pracovat. Vidíme, že v tomto případě bude nejlepší pracovat se dvěma dimenzemi, které vysvětlují 39,25% celkové variance.

Dalším krokem pak je na základě rotované matice faktorových zátěží (Tab. 26) interpretovat jednotlivé dimenze, na jejichž základě bude následně provedena shluková analýza. Vzhledem k tomu, že spolu jednotlivé proměnné příliš nekorelují, byla použita rotační metoda Varimax pro kolmou rotaci.

Tab. 25: Vysvětlení celkové variance

Dimenze	počáteční Eigenvalues			Rotované řešení		
	Celkem	% Variance	Kumulativní %	Celkem	% Variance	Kumulativní %
1	2,371	33,869	33,869	1,776	25,378	25,378
2	1,378	19,687	53,556	,971	13,867	39,245
3	,995	14,208	67,764			
4	,646	9,232	76,995			
5	,597	8,532	85,527			
6	,548	7,834	93,361			
7	,465	6,639	100,000			

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Tab. 26: Rotovaná matice faktorových zátěží

	Dimenze1	Dimenze2
Většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let se závistí	,674	-,025
Většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let s lítostí	,567	-,022
Většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let s opovržením	,703	-,013
Většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let jako na přátelské	,687	-,060
Většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let jako na schopné	,062	,286
Většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let jako na někoho s vysokou morálkou	-,049	,311
Většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let s respektem	-,165	,887

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Interpretace postojových dimenzí:

Dimenze 1: „*negativní postoj ke stáří*“ – promítly se sem proměnné zachycující pocity závisti, lítosti a opovržení vůči seniorům starším 70 let, ale zároveň zde „skóruje“ také proměnná znázorňující pohled na seniory jako na přátelské jedince – to ukazuje na to, že tyto dvě postojové dimenze jsou zcela nezávislé a mohou se vzájemně prolínat.

Dimenze 2: „*pozitivní postoj ke stáří*“ – promítly se zde proměnné ukazující, že většina lidí pohlíží na seniory starší 70 let s respektem, jako na schopné a morální jedince

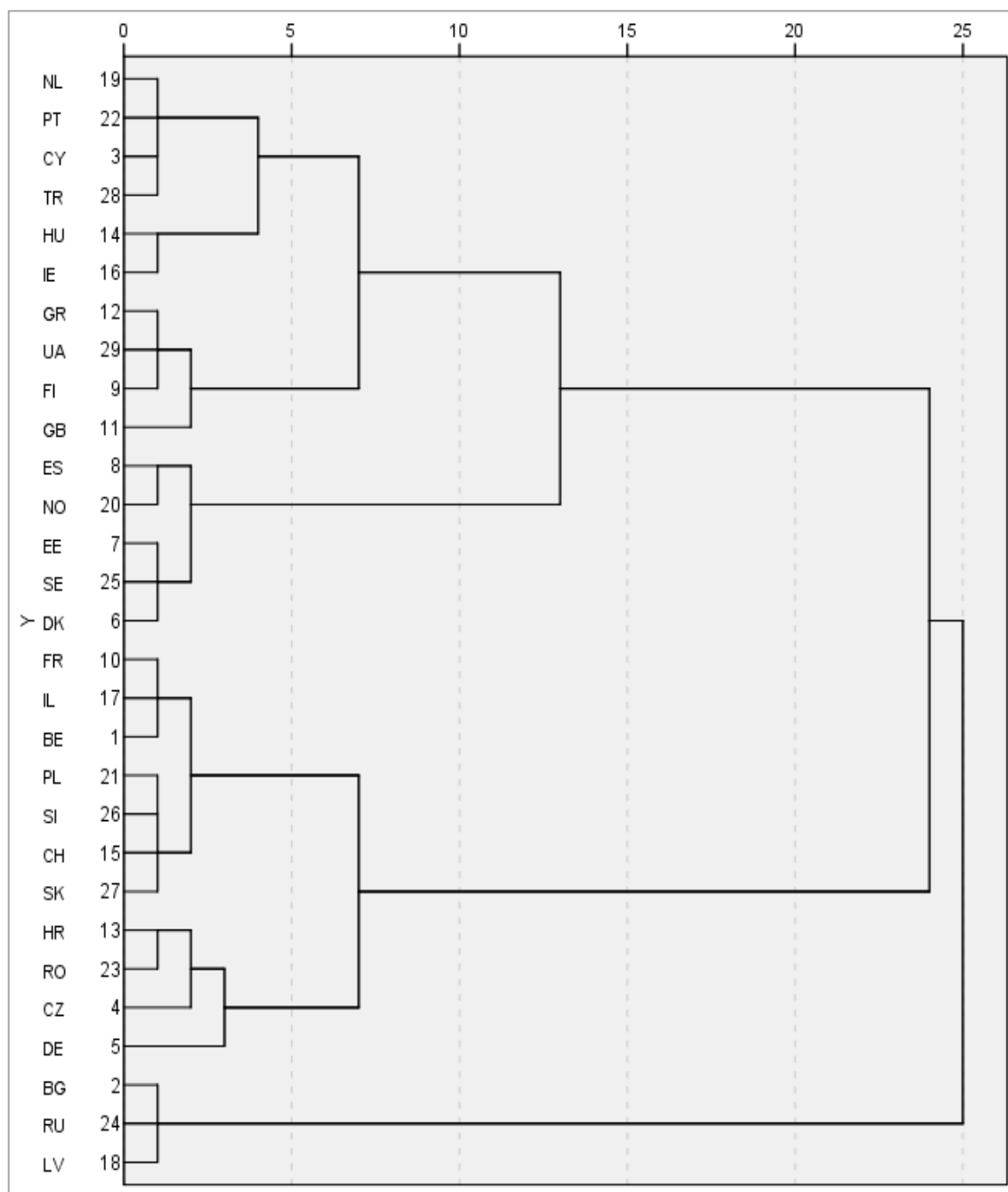
Po úpravě a agregaci nově získaných dimenzí je možné začít shlukovou analýzu. Shlukovou analýzu jsem provedla na základě dvou nově vzniklých postojových dimenzí a jedné dimenze, která by se dala nazvat „dimenze reálných zkušeností“, která ukazuje, do jaké míry ve společnosti opravdu dochází k diskriminaci.

Pro co nejlepší výsledek jsem vyzkoušela celou řadu metod hierarchického klastrování. Nejlepší výsledek podle mého názoru dává Wardova metoda a rozdělení zemí na 4 shluky (Obr. 15). Příslušnost zemí k jednotlivým shlukům je přehledně uvedena v následující tabulce (Tab. 27).

Tab. 27: Příslušnost zemí k jednotlivým shlukům

Země	Shluk	Země	Shluk
Belgie (BE)	1	Irsko (IE)	3
Bulharsko (BG)	2	Izrael (IL)	1
Kypr (CY)	3	Litva (LV)	2
Česká republika (CZ)	1	Nizozemsko (NL)	3
Německo (DE)	1	Norsko (NO)	4
Dánsko (DK)	4	Polsko (PL)	1
Estonsko (EE)	4	Portugalsko (PT)	3
Španělsko (ES)	4	Rumunsko (RO)	1
Finsko (FI)	3	Rusko (RU)	2
Francie (FR)	1	Švédsko (SE)	4
Velká Británie (GB)	3	Slovinsko (SI)	1
Řecko (GR)	3	Slovenská republika (SK)	1
Chorvatsko (HR)	1	Turecko (TR)	3
Maďarsko (HU)	3	Ukrajina (UA)	3
Švýcarsko (CH)	1		

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Obr. 15: Dendrogram zemí (využita Wardova metoda)

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Nyní již máme evropské země rozdělené do čtyř shluků. Dříve, než začnu s interpretací vytvořených shluků, provedu test významnosti rozdílů jednotlivých dimenzí. Nejvhodnější metodou v tomto případě je analýza rozptylu, tedy ANOVA (Tab. 28). Díky této tabulce zjišťuji, že všechny proměnné jsou signifikantní, což znamená, že rozdíly mezi proměnnými (dimenzemi) jsou významné a v konečné interpretaci vytvořených shluků je třeba všem přiřadit stejnou důležitost.

Tab. 28: ANOVA, test významnosti rozdílů jednotlivých dimenzí

		Suma čtverců	df	Průměr čtverců	F	Sig.
Negativní postoj ke stáří	Mezi skupinami	,692	3	,231	16,222	,000
	V rámci skupiny	,355	25	,014		
	Celkem	1,047	28			
Pozitivní postoj ke stáří	Mezi skupinami	,413	3	,138	13,457	,000
	V rámci skupiny	,256	25	,010		
	Celkem	,669	28			
Reálné zkušenosti s věkovou diskriminací	Mezi skupinami	,003	3	,001	17,821	,000
	V rámci skupiny	,001	25	,000		
	Celkem	,004	28			

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Na základě hodnot uvedených v následující tabulce (Tab. 29), si mohu zjistit, v čem se mezi sebou jednotlivé shluky liší a zda jsou tyto rozdíly statisticky významné. To mi pomůže ve výsledné interpretaci vzniklých shluků.

V případě dimenze negativních postojů ke stáří vidíme, že se statisticky významně liší 1 a 3 shluk a stejně tak se od 1 shluku liší i 4 shluk. V případě dimenze pozitivních postojů ke stáří se statisticky významně liší 1 a 2 shluk a 1 a 4 shluk. Podobně se také v této dimenzi liší 2 a 3 shluk nebo 3 a 4 shluk. V případě posledního analyzovaného faktoru reálné zkušenosti s věkovou diskriminací se ukazuje, že se statisticky významně liší všechny shluky (1, 3 a 4) oproti shluku č. 2.

Tab. 29: Rozdílnost shluků v jednotlivých dimenzích

Jednotlivé dimenze			Průměrný rozdí	Směrodatná odchylka	Sig.	95% Interval spolehlivosti	
						Dolní hranice	Horní hranice
Negativní postoj ke stáří	1	2	-,13839	,07766	,305	-,3520	,0752
		3	-,33721*	,05210	,000	-,4805	-,1939
		4	-,30930*	,06431	,000	-,4862	-,1324
	2	1	,13839	,07766	,305	-,0752	,3520
		3	-,19882	,07849	,079	-,4147	,0171
		4	-,17091	,08708	,229	-,4104	,0686
	3	1	,33721*	,05210	,000	,1939	,4805
		2	,19882	,07849	,079	-,0171	,4147
		4	,02791	,06531	,973	-,1517	,2075
	4	1	,30930*	,06431	,000	,1324	,4862
		2	,17091	,08708	,229	-,0686	,4104
		3	-,02791	,06531	,973	-,2075	,1517
Pozitivní postoj ke stáří	1	2	,23767*	,06589	,007	,0564	,4189
		3	,01032	,04420	,995	-,1113	,1319
		4	,28963*	,05456	,000	,1395	,4397
	2	1	-,23767*	,06589	,007	-,4189	-,0564
		3	-,22735*	,06659	,011	-,4105	-,0442
		4	,05196	,07388	,895	-,1513	,2552
	3	1	-,01032	,04420	,995	-,1319	,1113
		2	,22735*	,06659	,011	,0442	,4105
		4	,27931*	,05541	,000	,1269	,4317
	4	1	-,28963*	,05456	,000	-,4397	-,1395
		2	-,05196	,07388	,895	-,2552	,1513
		3	-,27931*	,05541	,000	-,4317	-,1269
Reálné zkušenosti s věkovou diskriminací	1	2	-,03021*	,00450	,000	-,0426	-,0178
		3	,00018	,00302	1,000	-,0081	,0085
		4	,00225	,00373	,930	-,0080	,0125
	2	1	,03021*	,00450	,000	,0178	,0426
		3	,03039*	,00455	,000	,0179	,0429
		4	,03246*	,00505	,000	,0186	,0464
	3	1	-,00018	,00302	1,000	-,0085	,0081
		2	-,03039*	,00455	,000	-,0429	-,0179
		4	,00207	,00379	,947	-,0083	,0125
	4	1	-,00225	,00373	,930	-,0125	,0080
		2	-,03246*	,00505	,000	-,0464	-,0186
		3	-,00207	,00379	,947	-,0125	,0083

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Interpretace vytvořených shluků:

1. shluk: Belgie + Česká republika + Německo + Francie + Chorvatsko + Izrael + Polsko + Rumunsko + Slovinsko + Slovenská republika =>

=> **Západní / Střední Evropa + Izrael a některé východní postkomunistické státy**

V těchto zemích převažují v hodnocení lidí spíše negativní postoje ke stáří. Nejvýrazněji se v tomto bodě liší od zemí ve 3 a 4 shluku. Zároveň v těchto zemích lidé hodnotí i horší situaci, co se týká pozitivních postojů ke stáří. Více pozitivních postojů ke starším jedincům pociťují respondenti ve východní i severní Evropě. Lidé v těchto zemích pohlíží na seniory spíše s lítostí a opovržením, i když je berou jako přátelské jedince a co se týká reálných zkušeností s diskriminací, tak nepociťují nijak závažnou situaci ohledně diskriminace osob z důvodu věku.

2. shluk: 2: Bulharsko + Litva + Rusko =>

=> **Východní Evropa (Postkomunistické země)**

V těchto zemích je zaznamenána v hodnocení lidí minimální přítomnost věkové diskriminace. Zároveň se nijak signifikantně neliší od ostatních zemí v množství pociťovaných negativních emocí k seniorům a oproti ostatním zemím (kromě Španělska a zemí severní Evropy) zde lidé vnímají starší osoby spíše pozitivně.

3. shluk: 3: Kypr + Finsko + Velká Británie + Řecko + Maďarsko + Irsko + Nizozemsko + Portugalsko + Turecko + Ukrajina =>

=> **„okrajové země Evropy“**

V těchto zemích je zaznamenáno méně negativních postojů ke stáří než v zemích patřících do 1. skupiny, zároveň zde lidé projevují méně pozitivních emocí ke starším než v severní a východní Evropě. V hodnocení lidí zde zaznamenávají vyšší přítomnost věkové diskriminace, než ve východní Evropě.

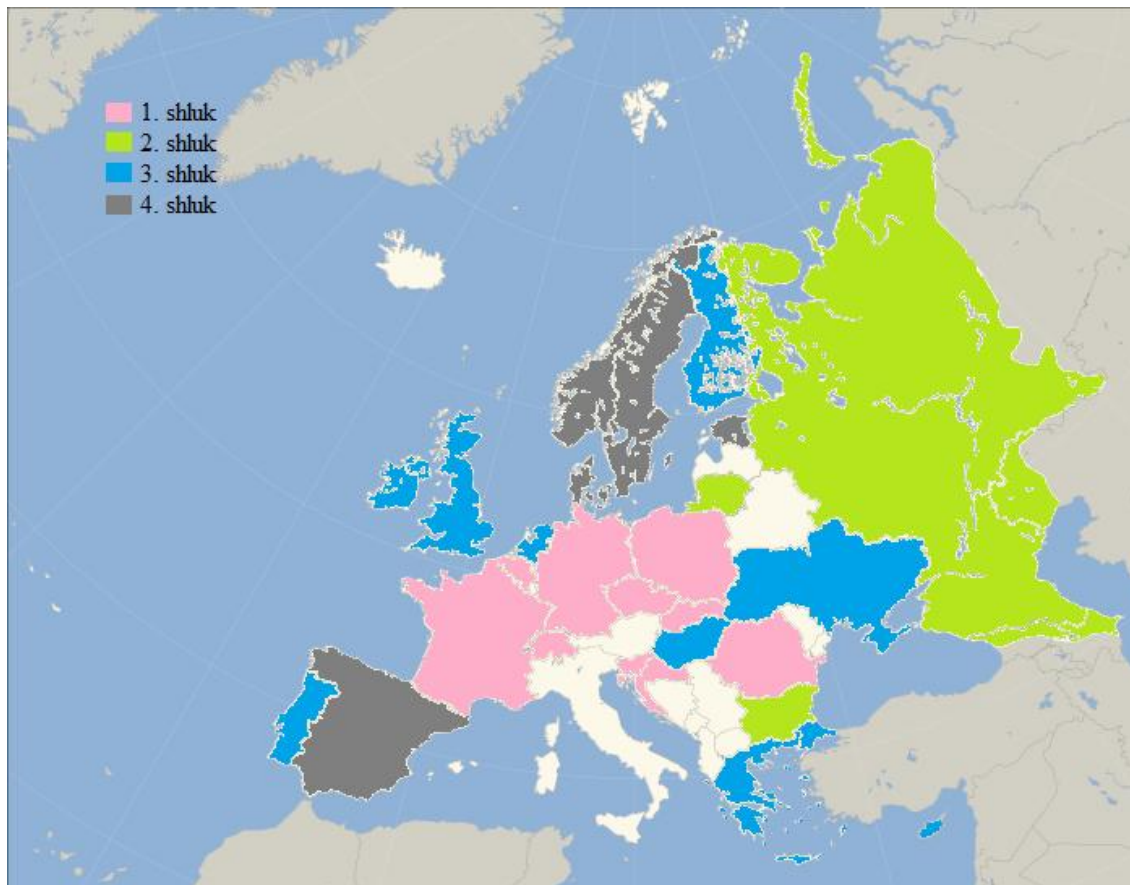
4. shluk: 4: Dánsko + Estonsko + Španělsko + Norsko + Švédsko =>

=> **Severní Evropa + Španělsko**

Poslední skupinu tvoří země, ve kterých je zaznamenáno v hodnocení lidí méně negativních postojů ke stáří než v první skupině a zároveň zde senioři pociťují více respektu a kladných postojů, než v 1. a 3. skupině a neliší se od 2. skupiny. Rovněž v těchto zemích lidé zaznamenávají věkovou diskriminaci více než ve východní Evropě.

Pro přehlednější zobrazení výsledků uvádím následující mapu, kde jsou jednotlivé skupiny zemí barevně označeny (Obr. 16).

Obr. 16: Výsledné seskupení zemí

Zdroj: ESS, vlastní výpočty v SPSS

Dá se říci, že země třetího a čtvrtého shluku k sobě mají relativně blízko (což je vidět i v dendrogramu uvedeném již dříve v této kapitole) a proto je budu v závěru interpretovat jako jednu skupinu (výrazněji se liší pouze v pozitivní postojové dimenzi).

Z uvedených výsledků je pro mě trochu překvapivé např. zahrnutí Španělska do čtvrtého shluku či připojení Izraele a některých východních (postkomunistických zemí) k prvnímu shluku, ale jinak celkové výsledky přibližně odpovídají mým předpokladům. První shluk se poměrně výrazně odlišil od zbývajících shluků, které přestože se od sebe také odlišují, v něčem jsou si podobné.

Díky provedeným analýzám mohu však jen částečně potvrdit hypotézu o tom, že v ČR je úroveň věkové diskriminace obdobná jako v postkomunistických zemích Evropy, ale odlišná od zemí severní a západní Evropy. Odlišnost od zemí severní Evropy byla potvrzena. Stejně tak byla potvrzena i podobnost postojů ke stáří a úroveň

věkové diskriminace v ČR a v některých postkomunistických zemích Evropy. Naopak vzhledem k zařazení ČR do první skupiny zemí je třeba zamítnout část hypotézy o odlišnosti věkové diskriminace v ČR a v zemích západní Evropy. Podobně vznik druhého shluku zemí, který zahrnuje 3 postkomunistické státy (s nejmenšími reálnými zkušenostmi lidí s věkovou diskriminací ze všech skupin) odporuje původnímu tvrzení, že jsou to právě postkomunistické země, které jsou nejméně tolerantní k seniorům (Rychtaříková, 2011).

Tyto odlišnosti výsledků analýzy od původní hypotézy založené na práci J. Rychtaříkové si vykládám tak, že jsem ve své práci měřila něco trochu jiného, než profesorka Rychtaříková. Ukazuje to jen, že mnou sestrojené postojové dimenze, které byly základem shlukové analýzy, neodpovídají svojí charakteristikou „toleranci občanů EU k seniorům“, která byla měřena ve zmiňované práci „Demografické faktory stárnutí. Zároveň je třeba také upozornit na to, že uvedené analýzy nebyly prováděny na totožných státech, což také mohlo způsobit některé rozdíly ve výsledcích.

7. Závěr

„Každý chce být dlouho živ, ale nikdo nechce být starý.“

(Jonathan Swift)

„Stárnutí je otrava, ale je to jediný způsob, jak se dožít vysokého věku.“

(George Bernard Shaw)

Cílem této diplomové práce bylo informovat čtenáře o problematice mezigeneračních vztahů v soudobé společnosti, konkrétně se práce podrobněji věnovala ageismu, tedy diskriminaci na základě věku. V teoretické části práce byly nejprve představeny výzkumné otázky a cíle práce. Následovala kapitola věnovaná diskriminaci na základě věku neboli ageismu. Tato kapitola přiblížila čtenářům, co to je ageismus a seznámila je se stereotypy a předsudky spojovanými s ageismem a také jim přiblížila zdroje ageismu. Téma ageismu zde bylo dále předneseno z hlediska mediálního, jelikož jak bylo ukázáno, média hrají v projevech ageismu ve společnosti důležitou roli.

Následovaly kapitoly věnující se problematice demografického stárnutí obyvatelstva (tzv. ageingu), s nímž se v současnosti potýká většina vyspělých zemí světa, či obecné problematice mezigeneračních konfliktů a komunikace. Z hlediska věkové diskriminace nejzajímavější zjištění, které zde bylo uvedeno, je takové, že postupné stárnutí populace a z toho vyplývající změny ve věkové struktuře a nárůst počtu seniorů, silně ovlivňuje mezilidské vztahy. Seniorská složka díky své zvyšující se početnosti zaujímá důležitější místo ve společnosti a stává se z pasivní, závislé a přijímající složky obyvatelstva složkou aktivní, ovlivňující dění ve společnosti a udávající jistý směr vývoje společnosti.

Neméně důležité při zkoumání věkové diskriminace jsou i způsoby komunikace a řešení konfliktů a také jim byla věnována samostatná kapitola této práce. Vzájemná

komunikace je totiž prostředkem proti vzniku konfliktů nebo alespoň prostředníkem k jejich vyřešení ať už se díváme na konflikty pozitivně či negativně.

Na úvod empirické části práce byly položeny 4 základní výzkumné otázky (hypotézy týkající se věkové diskriminace), které byly pomocí statistických a analytických nástrojů a za pomoci dostupných empirických dat postupně analyzovány a vyhodnoceny.

V odpovědi na první výzkumnou otázku (H1: Respondenti pocítují diskriminaci podle věku častěji než diskriminaci podle pohlaví a etnika) můžeme na základě provedených analýz tuto hypotézu přijmout. Je pravda, že respondenti pocítují diskriminaci podle věku častěji než diskriminaci podle pohlaví a etnika.

Lze také jednoznačně konstatovat, že přestože se na základě věku cítí být diskriminováno pouze 2,5% dotázaných, tak 8,5% respondentů přiznalo, že si myslí, že je v České republice ohledně diskriminace z důvodu věku situace velmi závažná a 39,6% se domnívá, že je situace dost závažná. Tento markantní rozdíl mezi realitou (která říká, že v České republice k věkové diskriminaci téměř nedochází) a všeobecným vnímáním (které naopak říká, že téměř dvě pětiny dotázaných vnímají situaci spojenou s věkovou diskriminací jako závažnou) je jedním z nejzajímavějších výsledků celé práce.

Tento výsledek může mít dle mého názoru trojí opodstatnění. Buď v České republice opravdu nedochází k projevům věkové diskriminace, nebo dotazovaní respondenti dostatečně nepochopili pojem diskriminace a ve svých odpovědích ho „podhodnotili“. Nebo vzniklé situace dostatečně „nerozklíčovali“ a nevnímali případné příkoří v souvislosti se svým věkem. Na tyto otázky bohužel nemohu v tuto chvíli odpovědět. Ale bylo by jistě zajímavé navázat na toto ESS šetření nějakým dalším výzkumem, který by odpovědi na tyto otázky umožnil a poskytl tak komplexnější pohled na problematiku ageismu v ČR.

Pro všechny další (podrobnější) analýzy týkající se věkové diskriminace budou výpočty bohužel zkresleny malým množstvím získaných odpovědí (pouze 2,5% respondentů odpovědělo, že se setkalo s věkovou diskriminací), proto nelze na základě těchto výsledků činit zobecňující závěry a závěry, které zde uvádím, mají tedy spíše informativní charakter.

Co se týká druhé výzkumné otázky (H2: Vliv pohlaví, vzdělání a náboženského vyznání v projevech věkové diskriminace je rozdílný), tak tuto hypotézu mohu potvrdit jen částečně. Výsledky zobrazené prostřednictvím jednotlivých

tabulek ukazují, že ženy se setkávají s věkovou diskriminací mnohem častěji, než muži. Tento vliv pohlaví na věkovou diskriminaci mohu na 5% hladině významnosti potvrdit, jako signifikantní. Mezi věřícími a nevěřícími respondenty nebyl v souvislosti s věkovou diskriminací zaznamenán signifikantní vztah, podobně jako mezi nejvyšším dosaženým stupněm vzdělání a věkovou diskriminací. Predikovaný vztah mezi věkovou diskriminací a nejvyšším dosaženým stupněm vzdělání, stejně tak jako vztah mezi věkovou diskriminací a náboženskou vírou, se tedy v tomto výzkumu nepotvrdil.

V návaznosti na druhou výzkumnou otázku byl prověřen i předpoklad, že věk, pohlaví a vzdělání zaměstnanců hraje podle názoru respondentů významnou roli v jejich šanci na získání a udržení si zaměstnání (H3). Bylo zjištěno, že lidé starší 30 let se obávají o své zaměstnání mnohem více, než lidé mladší. Zároveň dotázaní muži se trochu méně strachují o své zaměstnání než ženy. Zatímco strach, že zaměstnavatelé preferují mladší zaměstnance, dle svého tvrzení, extrémně pociťuje 10,38% žen ze všech dotázaných respondentů, kteří na tuto otázku odpověděli, mužů je to v tomto případě pouze 8,02%. Pokud se podíváme na vzdělání pak nejčastěji se „mladší konkurence“, která by je mohla nahradit v zaměstnání, obávají středoškoláci a nejméně pak lidé bez vzdělání nebo se ZŠ.

Shrnu-li výše uvedené skutečnosti, pak mohu říci, že přijímám hypotézu o tom, že věk, pohlaví a vzdělání zaměstnanců hraje významnou roli v jejich šanci na získání a udržení si zaměstnání.

Odpověď na poslední otázku, týkající se úrovně věkové diskriminace v ČR a v Evropě (H4: V České republice je úroveň věkové diskriminace obdobná jako v postkomunistických zemích Evropy, ale odlišná od zemí severní a západní Evropy) přinesla závěrečná analýza. Zaměřila se na srovnání úrovně pociťované věkové diskriminace v ČR a ve vybraných zemích Evropy. Nejprve byla provedena faktorová analýza, díky které vznikly dvě nezávislé postojové dimenze (negativní a pozitivní postoje ke stáří). K nim byla připojena třetí dimenze, označující reálné zkušenosti s diskriminací – tedy to, do jaké míry ve společnosti dochází k diskriminaci. Na základě těchto tří dimenzí pak byla provedena shluková analýza vybraných evropských zemí.

Hypotéza o tom, že v ČR je úroveň věkové diskriminace obdobná jako v postkomunistických zemích Evropy, ale odlišná od zemí severní a západní Evropy může být potvrzena opět jen částečně. Odlišnost ČR od zemí severní Evropy byla potvrzena. Stejně tak byla potvrzena i podobnost postojů ke stáří a úroveň věkové diskriminace v ČR a v některých postkomunistických zemích Evropy. Naopak

vzhledem k zařazení ČR do první skupiny zemí střední a západní Evropy, nelze potvrdit část hypotézy o odlišnosti věkové diskriminace v ČR a v zemích západní Evropy.

Přestože analyzovaný soubor dat nebyl veliký a výsledky tak jsou ve většině případů ovlivněny malým počtem pozorování, práce ukázala řadu zajímavých poznatků, které mohou sloužit k všeobecné diskusi i dalšímu výzkumu. Dosažené výsledky potvrdily, že problematika ageismu je zajímavým a možná málo zjišťovaným elementem výzkumných šetření. Velkým přínosem pro práce s obdobnou tematikou by mohlo být například rozšíření datového souboru na celosvětové měřítko, což by umožnilo porovnávat úroveň věkové diskriminace mezi jednotlivými kontinenty a zahrnout tak více etnických či jazykových vlivů do zkoumané problematiky. Obsah této práce je tak pouze jednou z ilustrací toho, co je technicky možné a další možnosti analýzy v této oblasti ještě zdaleka nejsou vyčerpány.

Seznam použité literatury

- BENEŠOVÁ, R. 2010. *Ageismus, jako střet věkových skupin*. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. 112 s. Praha, 2010.
- BENEŠOVÁ, Y. 2010. *Problematika diskriminace v současné české společnosti*. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií. Institut mezioborových studií Brno. 66 s. Brno, 2010.
- BORTZ, W. M. 1995. *Zdravě a úspěšně až do přirozené stovky*. Praha: Alternativa. 1995.
- BÖRSCH-SUPAN, A. 2006. *Global Ageing: What is at Stake? Ageing Horizons*. Issue No. 4, pp. 3–5. Oxford Institute of Ageing. 2006.
- BURCIN, B., KUČERA, T. 2010. *Prognóza populačního vývoje České republiky na období 2008–2070*. 30 s. Praha, duben 2010.
- BUTLER, R. N. 1969. *Age-ism: another form of bigotry*. *The Gerontologist* 9. (4): p. 243 – 246.
- BYTHEWAY, B., WARD, R., HOLLAND, C., PEACE, S. 2007. *Too Old: Older people's accounts of discrimination, exclusion and rejection*. A report from the Research on Age Discrimination Project (RoAD) to Help the Aged. Faculty of Health and Social Care, the Open University. London, 2007. ISBN 1-84598-020-4.
- DUPALOVÁ, P. 2011. *Vývoj úmrtnosti na vybrané skupiny příčin smrti v krajích České republiky v období 1994–2009*. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie. 71 s. Praha, 2011.
- EHRENBERGEROVÁ, L. 2002. *Stáří v populárně naučné literatuře – interpretativní analýza*. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 38, No. 5. 2002.

- D'ESTRÉE, T., P., SHAPIRO, L., I. (2002). *Interpersonal conflict*. In UNESCO's Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS). Oxford, UK: EOLSS Publishers Co., Ltd.
- GRAY, A. 2009. *The social capital of older people*. Ageing and Society, 29, pp 5-31. doi:10.1017/S0144686X08007617.
- HARPER, S., MARCUS, S. 2006. *Age-Related Capacity Decline: A Review of some Workplace Implications*. Ageing Horizons. Issue No. 5, pp. 20–30. Oxford Institute of Ageing, 2006.
- HAŠKOVCOVÁ, H. 2010. *Fenomén stáří*. 2. vydání. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9.
- HLADÍKOVÁ, J. 2011. *Ageismus v televizním zpravodajství*. Bakalářská práce (Bc.). Masarykova Univerzita v Brně. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky. 85 s. Brno, 2011.
- JIRÁSKOVÁ, V. a kol. 2005. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. Praha-EUROLEX BOHEMIA, 2005
- KAFKOVÁ PETROVÁ, M. 2010. *Mezigenerační solidarita ve stárnoucí společnosti*. Sociální studia 7 (4): 63-84. 2010
- LABUSOVÁ, E. 2009. *Radosti a strasti s prarodiči*. [Cit. 10. 8. 2013]. Dostupný z WWW: <http://www.evalabusova.cz/clanky/radosti.php>.
- LANGHAMROVÁ, J., KAČEROVÁ, E. 2007. *Demografie, materiály ke cvičením*. Praha-Oeconomica, 2007.
- MINICHELLO, V., BROWNE, J., KENDIG, H. 2000. *Perceptions and consequences of ageism: views of older people*. Ageing and Society, 20, pp. 253-278. 2000.
- PALMORE, E. B. 1990. *Ageism: Negative and Positive*. New York: Springer Publishing Company, Inc. 1990.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2011. *Demografické faktory stárnutí*. Demografie. 2011. roč. 53, č. 2, s. 97–108.
- SEDLÁKOVÁ, R. 2005. *Obraz seniorů a stáří v českých médiích aneb přispívají mediální obsahy k vytváření věkově inkluzivní společnosti?* Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Katedra žurnalistiky. 13 s. Olomouc, 2005.
- SEDLÁKOVÁ, R. *Média: všichni jednou budeme staří, chudí a nemocní*. Socioweb. [Cit. 10. 8. 2013]. Dostupný z WWW: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=226&lst=106>

- SCHIRMACHER, F. 2005. *Spiknutí metuzalémů*. Praha: Euromedia Group, k. s. – Knižní klub, 2005.
- STEM: INFORMACE Z VÝZKUMU STEM TRENDY 4/2011, vydáno dne 2. 5. 2012
- SVOBODOVÁ, K. 2008. *Demografické stárnutí a možnosti zajištění péče o nesoběstačné seniory*. In Nešporová, O., Svobodová, K., Vidovičová, L. *Zajištění potřeb seniorů s důrazem na roli nestátního sektoru*. Praha: VÚPSV. 20,6 normostran. 2008.
- SÝKOROVÁ, D. 2006. *Senioři v České republice. Mýty a jejich dekonstrukce*. Sociológia. roč. 38, sv. 38, s. 151-164. ISSN 0049-1225. 2006.
- ŠTYGLEROVÁ, T., NĚMEČKOVÁ, M., ŠIMEK M. 2010. *Projekce obyvatelstva České republiky 2009–2065*. Demografie. Roč. 52, č. 1, s. 1–13. 2010.
- TOWNSEND P. 1981. *The Structured Dependency of the Elderly: A Creation of Social Policy in the Twentieth Century*. Ageing and Society, 1, pp. 5-28. doi:10.1017/S0144686X81000020
- UNITED NATIONS. 2011. *World Population Prospects: The 2010 Revision: Volume I: Comprehensive Tables*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 2011.
- VÁGNEROVÁ, M. 2000. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000.
- VAŇO, L. 2010. *Senioři v České republice z pohledu demografie v regionálním kontextu*. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie. 60 s. Praha, 2010.
- VIDOVIČOVÁ, L., RABUŠIC, L., MAZÁČOVÁ, M. 2003. *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu veřejnosti*. Zpráva z empirického výzkumu. Praha: VÚPSV. 2003.
- VIDOVIČOVÁ, L., RABUŠIC, L. 2005. *Věková diskriminace – ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminativních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh*. Praha: VÚPSV – výzkumné centrum Brno, 2005.
- VIDOVIČOVÁ, L. 2008. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. 1. vyd. 233 s. Brno: MU, 2008.
- VIDOVIČOVÁ, L. 2011. *Bez babiček to nejde*. Vital Plus 1/2011. [Cit. 10. 8. 2013]. Dostupný z WWW: <http://www.vitalplus.org/article.php?article=459>.

- VÍTKOVÁ, L. 2011. *Populační vývoj zemí po demografické revoluci*. Disertační práce (Ph. D.). Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie. 238 s. Praha, 2011.
- VLACHOVÁ, K. 2006. *Úvodem k tematickému bloku The European Social Survey (ESS)*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review. Vol. 42, No. 1. s. 8-10. 2006.
- VÝLETOVÁ, V. 2012. *Ageismus a prezentace seniorů v televizních reklamách*. Bakalářská práce (Bc.). Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Katedra společenských věd. 50 s. České Budějovice, 2012.
- WALLERSTEIN, J., S., BLAKESLEE, S. 1989. *Second Chances: Men, Women, and Children a Decade After Divorce*. Hardcover, Bantam, 352 pages. 1989. ISBN13: 9780593016398
- WOOD, J., T. 2010. *Interpersonal Communication: Everyday Encounters*. The University of North Carolina at Chapel Hill. Wadsworth, Cengage Learning. 2010.

Seznam internetových zdrojů

Ageismus: <http://www.ageismus.cz>

ČSÚ: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

ESS: <http://www.europeansocialsurvey.org/>

Wikipedia: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Konflikt>